

บทที่ ๒

ทฤษฎีลัทธิของครูทั้ง ๖

ในการศึกษาทฤษฎีของลัทธิของครูทั้ง ๖ ในบทนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้ศึกษาแนวคิดหรือทฤษฎีของลัทธิของครูทั้ง ๖ ซึ่งเป็นศาสตร์ร่วมสมัยกับพระพุทธศาสนาหลักคำสอนที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับของคนในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก เพื่อให้เห็นทฤษฎีของลัทธิครูทั้ง ๖ เหล่านี้ผู้วิจัยได้การศึกษาทฤษฎีลัทธิของครูทั้ง ๖ ตามลำดับหัวข้อการวิจัยดังต่อไปนี้

๒.๑ มุลเหตุการเกิดลัทธิและความสำคัญของลัทธิ

๒.๑.๑ ความหมายของลัทธิ

คำว่า ลัทธิ เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ศาสนา เพราะลัทธิตรงกับภาษาอังกฤษว่า Doctrine พจนานุกรมภาษาอังกฤษได้ให้ความหมายว่า "เรื่องที่สั่งสอนกันมาความเชื่อถือ โอวาทของนิกายใดนิกายหนึ่ง"^๑ ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของลัทธิไว้ว่า "คติความเชื่อ หรือความคิดเห็น เช่นลัทธิศาสนา ลัทธิการเมือง ลัทธิประเพณี"^๒ นอกจากนี้ ยังมีท่านผู้รู้ได้ให้ความหมายเอาไว้ต่างๆ กัน เช่น หลวงวิจิตรวาทการ ให้ความหมายไว้ว่า ลัทธิ คือ แนวคิดคำสอนที่มีผู้นับถือกันมากๆ ศาสตราจารย์เสฐียร พันธรังสี ให้ความหมายไว้ว่า ลัทธิ คือ คำสอนเฉพาะกลุ่มเฉพาะพวก พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ให้ความหมายไว้ว่า ลัทธิ คือ กระบวนความเชื่อถือในทางพิธีกรรมของประชาชน พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ให้ความหมายไว้ว่า ลัทธิ คือ ความเชื่อ ความรู้ และประเพณีที่ได้รับและปฏิบัติสืบต่อกันมา

จากความหมายของลัทธิข้างต้น พอสรุปได้ว่า ลัทธิ คือ แนวคิด ความเชื่อ ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์มีความเชื่อถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน จนทำให้เกิดความคิด ความเชื่อกลายเป็นวัฒนธรรมและศาสนา ศาสนาและลัทธิมีความแตกต่างกัน ศาสนาเหมือนกับลัทธิในแง่ที่เป็นความเชื่อถือเหมือนกัน แต่จะแตกต่างกันในประเด็นอื่นๆ เช่น ลัทธิ อาจไม่มีคำสั่งสอนเกี่ยวกับศีลธรรม จรรยาเหมือนอย่างศาสนาก็ได้ ลัทธิอาจมีพิธีกรรมหรือไม่ก็ได้แต่ศาสนาต้องมีพิธีกรรม คำสอนของลัทธิ เกิดจากความคิดและทัศนะส่วนตัวของเจ้าลัทธิเองแต่สำหรับศาสนา คำสอนเกิดจากพระบัญชาของพระเจ้าโดยมีโอองการผ่านทางศาสดา ศาสดามีได้คิดขึ้นเอง ยกเว้นพุทธศาสนาที่ถือว่าคำสอนเป็นสิ่งที่มิอยู่ในธรรมชาติพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ค้นพบและนำมาเผยแพร่ คำสอนของลัทธิไม่มีลักษณะความศักดิ์สิทธิ์แต่ศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพสักการบูชาของศาสนิกชนผู้นับถือและไม่พอใจเมื่อถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ลัทธิไม่มีสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดคำสอนไม่มีคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนไว้เป็นหมวดหมู่แต่ศาสนามีนักบวชทำหน้าที่เผยแพร่คำสอนของศาสดามีคัมภีร์รวบรวมเป็นลายลักษณ์

^๑ สำราญ คงยิ่ง, English-Thai by Example, (กรุงเทพมหานคร : วี เจ พรินตติ้ง, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๖.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๗๓.

อักษร ส่วนลัทธิอาจมีหนังสือที่เจ้าของลัทธิแต่งขึ้นแต่ก็มีถือว่าเป็นคัมภีร์ เช่น ลัทธิเศรษฐกิจ ลัทธิการเมือง เป็นต้น

๒.๑.๒ มูลเหตุของการเกิดลัทธิ

ในสมัยดึกดำบรรพ์ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความกลัว ความแปลกประหลาด และความมหัศจรรย์ใจแก่มนุษย์ผู้ไม่รู้ไม่เข้าใจในปรากฏการณ์ธรรมชาติเหล่านี้ ก่อให้เกิดการแสวงหาหนทางในการขจัดความกลัวและความไม่รู้เหล่านี้ด้วยการแสวงหาวิธีการและคำตอบในการที่จะขจัดสิ่งเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดคติความเชื่อวัฒนธรรม ตลอดจนประเพณีต่างๆ เกิดขึ้นเป็นวิวัฒนาการเรื่อยมา จนกระทั่งกลายเป็นลัทธิและศาสนาต่างๆ โดยมีมูลเหตุของการเกิดซึ่งเป็นที่มาของลัทธิมี ๖ ประการ คือ^๓

๑. อวิชชา (Lack of Knowledge) ความไม่รู้ไม่เข้าใจในเหตุผลทางด้านภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ ชีววิทยา และปรากฏการณ์ธรรมชาติอื่นๆ รอบตัวของคนสมัยดึกดำบรรพ์ เมื่อไม่รู้สาเหตุที่แท้จริงจึงคิดว่ามีสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์เหนือธรรมชาติ แล้วพากันบูชาบวงสรวงอ่อนน้อม ให้เมตตาปราณีเพื่อขอความปลอดภัยในชีวิต ความคิดลักษณะเช่นว่านี้ เป็นสาเหตุทำให้เกิดศาสนาขึ้น และศาสนาของคนโบราณจึงมักจะมีมูลเหตุมาจากอวิชชา หรือความไร้ความรู้เหตุผล

๒. ภัย (Fear) ความกลัว เพราะความไม่รู้เป็นสาเหตุให้เกิดความกลัว เช่นไม่รู้ไม่เข้าใจในปรากฏการณ์ธรรมชาติ จะเป็นฝนตกหนัก น้ำท่วม ไฟป่า ความมืด ก็เกิดความกลัวในปรากฏการณ์ธรรมชาติ พร้อมกับเข้าใจไปว่าเกิดเหตุการณ์อย่างนั้นๆ จะต้องผู้มีฤทธิ์เดชเป็นผู้ดลบันดาล จึงเกิดความเชื่อเรื่องเทพเจ้าหรือเทวดาต่างๆ เช่น เทพเจ้าแห่งฝน เทพเจ้าแห่งพายุ เป็นต้น และเทพเจ้าเหล่านี้ก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกับมนุษย์ คือ มีรัก มีโกรธ มีการให้รางวัล และการลงโทษ จึงคิดหาทางเอาอกเอาใจในรูปของการเคารพกราบไหว้ เพื่อมิให้เทพเจ้าเหล่านั้นบันดาลภัยพิบัติแก่ตน แต่ให้บันดาลความสุขสวัสดิมาให้เป็นต้น ภัยหรือความกลัวจึงเป็นมูลเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาขึ้น

๓. ศรัทธา (Faith) ความเชื่อ หรือ ความรักดีความเลื่อมใสในสิ่งที่ตนเองมั่นใจว่ามีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่จะสามารถดลบันดาลให้ตนได้รับความคุ้มครอง ป้องกันจากภัยพิบัติต่างๆ ได้ เมื่อเกิดความเชื่อและความเลื่อมใสเช่นนี้ก็ยอมที่จะปฏิบัติตาม ยอมที่จะมอบกายถวายตนด้วยความจงรักภักดีอย่างสุดจิตสุดใจ ศรัทธาหรือความจงรักภักดีจึงกลายเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดศาสนา โดยเฉพาะศาสนาประเภทเทวนิยม

๔. ความต้องการเหตุผล (Want of Sources) เมื่อมนุษย์มีความเจริญมากขึ้นก็มีสติปัญญาสามารถพิจารณาหาเหตุผลได้ หากความจริงของชีวิตได้ ลัทธิและศาสนาจึงเป็นความต้องการของเหตุผลที่สนองตอบต่อต้องการเข้าใจและความพึงพอใจของผู้แสวงหาซึ่งเหตุผลที่เป็นตัวอย่างได้ดีที่สุด คือพุทธศาสนา ซึ่งก่อนที่เจ้าชายสิทธัตถะจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงมีสติปัญญาดี รู้จักค้นคิด เข้าใจคิด เช่น คิดเรื่องความแก่ ความเจ็บ ความตายอันเป็นเรื่องธรรมดา

^๓ พิชณน์ บุญยง, คอลัมน์ของธรรมจักรฯ เรื่องทำไมต้องพระพุทธศาสนาตอนที่ ๑ โดย..พิมพ์ลงในนิตยสาร "ธรรมจักร" ฉบับเดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕, หน้า ๒๓.

สามัญที่มีอยู่ในทุกยุคทุกสมัย และทุกหนทุกแห่ง แต่พระองค์ได้เข้าใจคิดให้เป็นประโยชน์ รู้จักหาประโยชน์จากเหตุการณ์ธรรมดาๆ เหล่านี้มาเป็นตัวปลูกเร้าให้เกิดปัญญาญาณ

๕. ความต้องการที่พึ่งทางใจ (Needs of Spiritual Refuge) ที่พึ่งทางใจเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการมาก เพราะสภาพแวดล้อมต่างๆ ของตนรู้สึกว่าจะไม่เป็นที่ปลอดภัย ไม่ว่าจะเป็นภัยจากธรรมชาติ จากมนุษย์หรือจากมนุษย์ด้วยกัน หรือจากธรรมดาของชีวิต เช่นความผิดหวัง ความกังวลใจ ทรมานใจ ความเจ็บ ความแก่ ความตาย ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้มนุษย์ขาดความอบอุ่นทางจิตใจ จึงจำเป็นต้องมีที่ยึดเหนี่ยวเพื่อให้ชีวิตยังคงมีความหวังมีความหมาย ผู้ที่จะเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางใจได้ก็ต้องมีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา อันได้แก่พระเจ้า หรือเทพเจ้า มนุษย์จึงพากันบูชาเทพเจ้าเพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าจิตใจปลอดภัย

๖. ความต้องการความสงบสุขของสังคม (Social Needs of Happiness) การอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นกลุ่มเป็นสังคมนั้น สิ่งที่พึงปรารถนาสำหรับสมาชิกของสังคมคือ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข อย่างสงบเรียบร้อย ทุกคนสามารถหาความสุข ความสำเร็จ ความปลอดภัยได้ตามสมควรแก่อัตราภาพ การที่จะบรรลุเป้าหมายเช่นนั้นได้ สมาชิกของสังคมจะต้องอยู่ในกฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ดำรงของสังคม นอกจากสิ่งเหล่านี้จะเป็นกลไกควบคุมระเบียบสังคมให้เรียบร้อยแล้วจำเป็นต้องมีศาสนาเข้าไปมีบทบาทด้วยจึงจะได้ผลสมบูรณ์มากขึ้น เพราะการที่มนุษย์จะเชื่อหรือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางสังคมมากนักน้อยเพียงใดนั้น ศาสนามีความสำคัญมากในการช่วยกล่อมเกลานำมน้าวจิตใจ และสร้างสำนึกทางศีลธรรมต่อสังคมอันจะยังผลให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นแก่สังคมที่ทุกคนต้องการ

จะเห็นได้ว่า มูลเหตุของลัทธินั้นเกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในเหตุผลทางด้านภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ ชีววิทยา และปรากฏการณ์ธรรมชาตินี้ๆ รอบตัวของคนสมัยดึกดำบรรพ์ซึ่งทำก่อให้เกิดความกลัวเกิดขึ้นนำไปสู่กระบวนการหาเหตุผลหรือคำตอบในปรากฏการณ์นั้น รวมทั้งการแสวงสัจพจน์เหนี่ยวให้กับชีวิตและสังคมให้เกิดความสงบสุขด้วยประการหนึ่งนั่นเอง

๒.๑.๓ ความสำคัญของลัทธิ

ลัทธิและศาสนามีความเหมือนกันตรงที่เป็นความเชื่อที่ถือกันต่อๆ มาเหมือนกัน ส่วนในแง่อื่นๆ ก็จะมีข้อแตกต่างกันบ้างเช่น ลัทธิแม้จะมีผู้ก่อตั้งเป็นเจ้าลัทธิก็ตาม แต่ไม่มีลักษณะเหมือนศาสดา กล่าวคือ ความคิดคำสอนนั้นเป็นของเจ้าลัทธิเอง เป็นข้อเสนอ เป็นทัศนะส่วนตัว ซึ่งแถลงให้คนอื่นทราบ หากมีคนเห็นด้วยและทำตามก็กลายเป็นลัทธิ ดังนั้น จึงเป็นคำสอนเฉพาะกลุ่มเฉพาะพวกเป็นคติความเชื่อถือหรือความคิดเห็นเฉพาะเรื่องร่วมกันก็ได้ ทำให้ลัทธิมีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์ อยู่ ๕ ประการ คือ

๑. เป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ธรรมชาติของลัทธิต่างๆ เป็นสิ่งที่สร้างให้เกิดความเห็น ความเชื่อ หรือทางศาสนาเรียกว่า “ทิฐิ” นั่นเอง โดยในทางศาสนาถือว่ามิอิทธิพลต่อ

แนวคิดที่ส่งผลต่อพฤติกรรมกระทำของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ ให้เกิดขึ้น เพราะทฤษฎีเป็นรากเหง้าของกรรมนั่นเอง^๔

๒. ช่วยส่งเสริมสติปัญญาและความรอบรู้ ลัทธิต่างๆในโลกนี้มีทฤษฎีความคิดเห็น และหลักการต่างๆเป็นสิ่งที่แสดงออกเป็นเบื้องต้น ซึ่งทฤษฎีเหล่านี้สร้างองค์ความรู้และข้อเปรียบเทียบให้เกิดขึ้นด้วยเหตุและผลตามแต่พึงพอใจในคำตอบนั้นๆ ซึ่งทฤษฎีของลัทธิอื่นน่าจะถูกต้องหรือผิดก็ได้ แต่ทฤษฎีของลัทธิเหล่านี้ก็มีความสำคัญในฐานะส่งเสริมสติปัญญาและความรอบรู้ให้เกิดขึ้นนั่นเอง

๓. เป็นเครื่องยึดมั่นในความเชื่อผลของการกระทำที่จะก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์แก่บุคคล ได้ ทฤษฎีของลัทธิเป็นสิ่งที่สร้างความยึดมั่นเชื่อถือว่าสิ่งที่ตนได้กระทำตามความเชื่อถือหรือตามที่ตนปฏิบัตินั้นนำมาซึ่งความสุขหรือสร้างให้เกิดทุกข์แก่ชีวิตได้หากไม่ปฏิบัติตามทฤษฎีของลัทธิที่ตนเชื่อถืออยู่เช่น คำสอนของลัทธิครุหมักขลิโคสาล ที่สอนว่าเคราะห์หรือโชคชะตา เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือชีวิตมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย โดยไม่มีใครฝืนได้ ไม่มีใครแก้ไขได้ คนเราจะดีหรือเลว สุขหรือทุกข์ รวยหรือจน อายุยืนหรือสั้น ล้วนเป็นเรื่องของเคราะห์หรือโชคชะตาบันดาลให้เป็นไปทั้งสิ้น ไม่สามารถแก้ไขให้เป็นอย่างอื่นได้ เคราะห์หรือโชคชะตาก็ยังมีอิทธิพลหรือมีอำนาจบังคับไปถึงชาติต่อไปอีกด้วย เพราะฉะนั้นคนในชาตินี้เมื่อตายไปแล้วจะต้องไปเกิดเป็นสัตว์ก็ได้ แล้วแต่เคราะห์หรือโชคชะตาที่จะบันดาลให้เป็นไป แม้ว่าคนๆนั้นจะพยายามสั่งสมบุญกุศลไว้มากมายเพียงใดก็ตาม ซึ่งสรุปจากคำสอนของลัทธิครุหมักขลิโคสาล ได้ว่า กรรมที่บุคคลทำไว้แล้วในอดีต ไม่มีผลไปถึงในอนาคตนั่นคือ “ไม่มีเหตุ หรือไม่มีปัจจัย” นั่นเอง^๕

๔. ส่งเสริมสร้างสรรค์ศิลปะและวัฒนธรรมแก่สังคม อันเกิดจากความเชื่อมั่นศรัทธาที่จะสร้างสรรค์บูชาสืบทอดปฏิบัติยึดถือจนเกิดเป็นอัตลักษณ์ทั้งทางพฤติกรรมและการก่อสร้างวัตถุต่างๆ

๕. เป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต ในสังคมกลุ่มชน ที่เชื่อถือเช่นเดียวกัน ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมแนวคิดการปฏิบัติจะต้องมีความสอดคล้องซึ่งกันและกันกล่าวคือเชื่อถือในแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมือนกันทั้งสังคมจึงจะทำให้สังคมนั้นอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ไม่เกิดความแตกแยกขัดแย้งกันดังนั้นแนวคิดทฤษฎีหรือในทางพุทธศาสนาเรียกว่าทฤษฎีนั้นจะต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันเป็นบรรทัดฐานในการสร้างมาตรฐานทางสังคมที่จะอยู่ร่วมกันได้นั่นเอง

๒.๒ สภาพทั่วไปของสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล

ในการศึกษาทฤษฎีของลัทธิครุทั้ง ๖ บริบทลักษณะทั่วไปของสังคมอินเดียในสมัยนั้นๆ ถือว่าเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางของแนวคิดทฤษฎีนั้นๆให้เกิดขึ้น ด้วยเป็นสิ่งเร้าในการแสดง

^๔ พระครูสังฆรักษ์อรุณ เขมจิตโต, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง ทฤษฎี ๖๒ ในพรหมชาลสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

^๕ หนูไชยะ ณ กาฬสินธุ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมิจฉาทฤษฎีในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๕-๗๖.

พรรณชนะขึ้นมาใช้เป็นคำตอบในปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะเวลานั้นๆ ก่อเกิดเป็นพรรณชนะหนึ่งในหลายๆ พรรณชนะที่ปรากฏขึ้น ดังนั้นในการศึกษาสภาพทั่วไปของสังคมอินเดียผู้วิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ สภาพทางการเมืองการปกครอง และสภาพทางสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล ดังจะกล่าวตามอันดับต่อไป

๒.๒.๑ สภาพการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาล

การเมืองและการปกครองในสมัยพุทธกาล มีลักษณะแบ่งเป็นแคว้นที่มีอาณาเขตแน่นอน และแต่ละแคว้นต่างมีพระราชหรือพระมหากษัตริย์ปกครองกันเอง แคว้นที่มีการปกครองแบบราชาธิปไตยกำลังเรืองอำนาจ โดยพยายามทำสงครามแผ่ขยายอำนาจและอาณาเขตของตน เพื่อรวบรวมแคว้นต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในอำนาจ ซึ่งแคว้น ในสมัยพุทธกาล แคว้นที่มีความสำคัญตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอันเป็นวรรณกรรมต้นแบบที่สำคัญในพุทธศาสนามีทั้งหมด ๑๖ แคว้นซึ่งเรียกว่า โสฬสมหาชนบท^๖ คือ

๑. อังคะ มีเมืองหลวงชื่อว่า จำปา ในสมัยก่อนพุทธกาลเคยมีอำนาจเป็น ๑ ใน ๗ ส่วนของชมพูทวีปในด้านการปกครอง แต่ต่อมาในสมัยพุทธกาลตกอยู่ภายใต้อำนาจของแคว้นมคธ

๒. มคธ มีเมืองหลวงชื่อว่า ราชคฤห์ มีการปกครองแบบราชาธิปไตยโดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ปกครอง มคธเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในแถบอินเดียตอนบนเป็นมหาอำนาจ ๑ ใน ๔ ของชมพูทวีป และเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งเป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเป็นที่วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

๓. กาสี มีเมืองหลวงชื่อว่า พาราณสี เป็นแคว้นหนึ่งในมัชฌิมประเทศสมัยก่อนพุทธกาลมีอำนาจทางการเมืองมากมักทำสงครามกับแคว้นโกศลอยู่เนื่อง ๆ และมักเป็นฝ่ายชนะ แต่ในสมัยพุทธกาลก็อ่อนกำลังลงและดินแดนส่วนใหญ่ตกตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของแคว้นโกศล มีสินค้าที่ขึ้นชื่อคือผ้าไหมกล่าวกันว่าผ้าที่ทำจากแคว้นนี้มีเนื้อดีที่สุด เมืองนี้มีอายุยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน

๔. โกศล มีเมืองหลวงชื่อว่า สาวัตถิ มีการปกครองแบบราชาธิปไตย โดยมีพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้ปกครอง เป็นแคว้นที่รุ่งเรืองและมีอำนาจมาก มีหลักฐานอยู่หลายแห่งที่แสดงว่าแคว้นสักกะหรือศากยะอันเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้าก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของแคว้นโกศล^๗ พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เมืองนี้ถึง ๑๙ พรรษา

๕. วัชชี มีเมืองหลวงชื่อว่า เวสาลี มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ เป็นการปกครองโดยคณะมีถึง ๘ ราชวงศ์ด้วยกัน และในจำนวนนี้วงศ์ลิจฉวีแห่งเวสาลี และวงศ์ของวิเทหะแห่งมิถิลา เป็นวงศ์ที่มีอิทธิพลมากที่สุด มีศูนย์กลางการประชุมอยู่ที่สันฐาคารซึ่งคล้ายกันกับระบบรัฐสภาในสมัยปัจจุบัน

^๖ อ.เอก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๐๐-๒๐๙., สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชิรญาณวโรรส. **พุทธประวัติ เล่ม ๑**. (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๔.) หน้า ๑๐๑-๑๐๔.

^๗ ภุคณา - เรื่องอุไร ภุคสาสัย, **อินเดียสมัยพุทธกาล**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์ , ๒๕๓๒), หน้า ๔๑.

๖. มัลละ อยู่ทางตะวันตกของแคว้นวัชชี มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ หรือระบบ สามัคคีธรรม แยกเมืองหลวงออกเป็นสองส่วน คือ กุสินารา และปาวา แคว้นนี้เป็นที่เสด็จดับขันธ ประนิพพานของพระพุทธเจ้า

๗. เจติยะ มีเมืองหลวงชื่อว่า โสถถิวดิ อยู่ทางทิศใต้ของแคว้นวังสะ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้นกาสิ คือบริเวณต้นน้ำของแม่น้ำยมุนา เป็นที่ตั้งของวัดปาริไลยกะ ในอังคุตตรนิกายมีข้อความระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงเสด็จโปรดชาวเจติหลายครั้ง

๘. กุรุ มีเมืองหลวงชื่อว่า อินทปัตถ์ มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้าโกรัพยะ เป็นผู้ปกครอง อยู่ทางทิศตะวันตกของของแคว้นปัญจาบพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่มีข้อความ ลึกซึ้งหลายสูตร เช่น มหานิทานสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น

๙. ปัญจาละ มีเมืองหลวงชื่อว่า กัมปิลละ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแคว้นกุรุเมืองนี้ไม่ค่อยมีบทบาทเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากนัก

๑๐. มัจฉะ มีเมืองหลวงชื่อว่า สาคละ อยู่ทางทิศใต้ของแคว้นสุระเสนะไม่มีบทบาททางพระพุทธศาสนามากนัก

๑๑. สุระเสนะ มีเมืองหลวงชื่อว่า มลลาร มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้า มลลาราชวันตีบุตรเป็นผู้ปกครอง แคว้นนี้ตั้งอยู่ในทักขิณาบถ

๑๒. อัสสกะ มีเมืองหลวงชื่อว่า โปตละ มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้าอรุณ เป็นผู้ปกครอง คัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงในฐานะที่เป็นที่ตั้งอาศรมของพราหมณ์พาวรี ริมฝั่งแม่น้ำโคธาวารี

๑๓. อวันตี มีเมืองหลวงชื่อว่า อุชเชนี มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้าจันทปัทโชติ เป็นผู้ปกครอง เป็นแคว้นที่รุ่งเรืองและมีอำนาจ ๑ ใน ๔ ของชมพูทวีป ซึ่งพระเจ้าจันทปัทโชติมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากกับพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ

๑๔. คันธาระ มีเมืองหลวงชื่อว่า ตักกสิลา มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้าปุกกุสาติ เป็นผู้ปกครอง เป็นเมืองแห่งการศึกษาบุคคลชั้นสูงนิยมส่งบุตรหลานมาศึกษาศิลปวิทยาสาขาต่าง ๆ ที่นี้ โดยเฉพาะ วิชาการแพทย์ การทหาร การปกครอง บุคคลสำคัญที่สำเร็จการศึกษาจากที่นี่ เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้ามทลิ และหมออาชีวกโกมารภัสผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นแพทย์ประจำตัวของพระพุทธเจ้า กล่าวกันว่าแคว้นนี้ในปัจจุบันตั้งอยู่ในเมืองราวาลปีนดีของประเทศปากีสถาน ๓๘

๑๕. กัมโปชะ มีเมืองหลวงชื่อว่า ทวารกะ อยู่ทางเหนือสุดตั้งอยู่เหนือแคว้นคันธาระ เป็นแหล่งกำเนิดมหาราษฎรงามแข็งแรง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ปรากฏว่าพระพุทธศาสนาได้แผ่ไปถึง

๑๖. วังสะ มีเมืองหลวงชื่อว่า โกสุมปี อยู่ทางตอนใต้ของแคว้นโกศล ทางทิศตะวันตกของแคว้นกาสิ และทิศเหนือของแคว้นอวันตี มีพระเจ้าอุเทนเป็นผู้ปกครอง เป็นรัฐที่รุ่งเรืองและมีอำนาจมากรัฐหนึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสด็จอยู่หลายครั้ง และเป็นรัฐที่มีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญนอกจากนี้ในคัมภีร์ต่างๆ ยังปรากฏรายชื่อแคว้นอื่นๆ อีก เช่น สักกะ โกลิยะ ภักคะ วิเทหะ และอังคุตตรปาละ เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ทางที่ราบลุ่มสินธุและแม่น้ำคงคา ทางตอนใต้ลงมาถึงบริเวณแม่น้ำโคธาวารี อาณาจักรเหล่านี้มีกษัตริย์ปกครองเป็นอิสระแก่กัน มีการปกครอง ดำรงพระยศเป็นมหาราชบ้าง เป็นเพียงพระราชาบ้าง เป็นเพียงอธิบดีบ้างปกครองแบบสามัคคีธรรม

หรือคณะราชย์ บางคราวก็ตั้งตนเป็นอิสระ แต่บางครั้งก็ตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นอื่นสุดแล้วแต่แคว้นใดจะมีกำลังเหนือกว่าระบอบการปกครองในสมัยพุทธกาลเท่าที่รวบรวมได้มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. การปกครองแบบราชาธิปไตย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช การปกครองแบบนี้พระราชาทรงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจเด็ดขาดสูงสุด ในการปกครองเพียงผู้เดียวและมีตำแหน่งลดหลั่นกันลงมา คือ บุโรหิต เสนาบดี แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อย คือ คาม นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าใหญ่ทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย^๘ แคว้นที่เป็นแกนนำในการปกครองแบบนี้ได้แก่แคว้นมคธ ที่มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นพระราชา รองลงมาคือแคว้นโกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศล แคว้นอวันตีของพระเจ้าจันทปัชชิต และแคว้นวังสะของพระเจ้าอุเทน

๒. การปกครองแบบสามัคคีธรรม หรือสาธารณรัฐราชาธิปไตย การปกครองแบบนี้ อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนทั้งหมด มีสภาที่เรียกชื่อว่าสังฆาตกร เป็นศูนย์กลางของการประชุมพิจารณาตัดสินตกลงเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ รูปแบบการปกครองในระบอบสาธารณรัฐหรือสามัคคีธรรมนี้คล้ายกับการปกครองแบบประชาธิปไตยในสมัยปัจจุบัน แคว้นที่เป็นแกนนำในการปกครองก็คือแคว้นวัชชี ตามด้วยแคว้นมัลละ สักกะ เป็นต้น^๙

ในระยะแรกๆ บรรดาแคว้นต่างๆ เป็นแคว้นอิสระโดยไม่ขึ้นตรงหรือตกอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของแคว้นอื่นๆ ในสมัยต่อมาพระมหากษัตริย์หรือผู้นำแคว้นต้องการขยายพระราชอำนาจและพระราชอาณาจักรจึงมีการทำสงครามสู้รบระหว่างแคว้นเพื่อแย่งชิงอำนาจกันอยู่เป็นระยะ แคว้นที่ได้มีชนะในสงครามผนวกแคว้นที่ตนเองชนะเป็นอาณาจักรของตนทำให้อาณาจักรของตนเองขยายออกไป ส่วนแคว้นที่พ่ายแพ้สงครามต้องเป็นฝ่ายถูกปกครองตกอยู่ใต้อำนาจของแคว้นผู้ชนะสงคราม ในบรรดาแคว้นต่างๆ แคว้นที่มีความเข้มแข็งและมีอำนาจที่น่าเกรงกลัวอยู่ ๔ แคว้นคือ แคว้นวังสะ แคว้นอวันตี แคว้นโกศล และแคว้นมคธ

๒.๒.๒ สภาพทางด้านสังคมในสมัยพุทธกาล

สังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล เป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องจากการจัดโครงสร้างทางสังคมในสมัยที่พวกอารยันอพยพเข้ามาเมื่อทศวรรษและศตวรรษ ในกลุ่มแม่น้ำสินธุและส่วนอื่นๆ ของชมพูทวีป ในเบื้องต้นมีการแบ่งเป็นชนชั้นตามลักษณะหน้าที่ทางสังคมออกเป็น ๓ อย่างคือ นักบวช นักรบ และพ่อค้า^{๑๐} ซึ่งเป็นการแบ่งอย่างง่าย ๆ ตามหน้าที่ที่มีการปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น แต่ต่อมาเมื่อสังคมมีความเจริญมากขึ้นก็มีการนำหลักความเชื่อทางด้านศาสนาเข้ามาจัดระบบทางสังคมเพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง โดยระบบโครงสร้างทางสังคมที่จัดขึ้นใหม่นี้เรียกว่า วรรณะ มี ๔ ประการ คือ

๑. กษัตริย์ (Warrior) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นสูงที่มีหน้าที่ในการเป็นนักบริหารนักรบ และนักปกครองบ้านเมืองให้ประชาชนอยู่เป็นสุข

^๘ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

^๙ ปรีชา ช้างขวัญยืน, ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสามัคคีสาส์น จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๔ - ๕.

^{๑๐} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

๒. พราหมณ์ (Priest and Teacher) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นสูงเหมือนกับกษัตริย์ มีหน้าที่ในการศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา และนำมาบอกกล่าวให้แก่คนทั่วไปจึงได้ชื่อว่าเป็นครูผู้สอน อีกทั้งยังทำหน้าที่ในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๓. แพศย์หรือไวยยะ (Vaisya) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นกลางประกอบอาชีพพ่อค้า (Merchant) และกสิกร

๔. ศูทร (Sudra) เป็นกลุ่มบุคคลที่จัดว่าต่ำสุดมีหน้าที่เป็นกรรมกรที่ต้องใช้แรงงาน (Labor) และรับใช้สามวรรณะดังกล่าวข้างต้น

วรรณะเป็นเรื่องของการแบ่งชนชั้นในสังคมตามหลักศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือเอาชาติกำเนิดเป็นเกณฑ์ บุคคลเกิดในวรรณะใดย่อมได้รับสิทธิและแนวทางดำเนินชีวิตตามที่หลักคำสอนในศาสนาพราหมณ์ และขีดวงให้ไว้สำหรับวรรณะนั้น แน่นอนตายตัวชั่วชีวิตของตน^{๑๑} การถือปฏิบัติเกี่ยวกับระบบวรรณะในเรื่องสมัยพุทธกาลเป็นไปอย่างเข้มงวด วรรณะพราหมณ์จัดเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในสังคมมากที่สุด เพราะได้พัฒนา แนวคำสอนและหลักความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวกับลัทธิพิธีกรรมให้สลับซับซ้อนขึ้น มีการประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่าบูชาญ การที่ท้าวตั้งนี้มีใช่เพียงเพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านศาสนาเท่านั้น แต่มุ่งสนองความต้องการของผู้มีอำนาจที่จะแสดงเกียรติยศความยิ่งใหญ่ของตน

พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนชักจูงให้คนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น เพราะหวังผลตอบแทนเป็นทรัพย์สมบัติและความสุขต่าง ๆ พร้อมกันนี้ ก็ก่อความเดือดร้อนแก่คนชั้นต่ำ พวกทาสกรรมกรที่ต้องทำงานหนัก และการทารุณต่อสัตว์ด้วยการฆ่าบูชาครั้งละเป็นจำนวนมาก^{๑๒} สังคมในสมัยพุทธกาล จึงจัดได้ว่าอยู่ในช่วงของการปฏิรูปทางสังคม ทั้งทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงด้านสังคมดังกล่าวจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เช่นใน วาเสฏฐสูตร^{๑๓} และอัครัญญสูตร^{๑๔} ที่กล่าวถึงความเชื่อในระบบวรรณะที่เป็นไปอย่างเข้มงวดและมีการดูถูกเหยียดหยามพวกวรรณะที่อยู่ต่ำกว่าตน

๒.๒.๓ ลักษณะของศาสนาและลัทธิความเชื่อของชาวชมพูทวีปก่อนสมัยพุทธกาล

ชาวชมพูทวีปส่วนใหญ่ในสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาลนับถือศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่กับการสวดอ้อนวอนและการบูชาเทพเจ้า ทศนคติทางสังคมก็เชื่อในระบบวรรณะ มีการกีดกันทางสังคม ช่องว่างระหว่างวรรณะของชาวชมพูทวีปมีมาก คนในวรรณะล่างมีความเป็นอยู่แร้นแค้น แม้ในถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ผู้คนก็เอารัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน ผู้มีอำนาจมากกว่าหรือมีพวกมากกว่าก็รังแกผู้ที่อ่อนแอหรือมีพวกน้อย ชีวิตในชมพูทวีปจึงหาความสุขได้ยาก คนส่วนใหญ่หมดหวังในชีวิต จึงมีผู้แสวงหาแนวทางปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ ตามความ

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๗.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๕/๕๗๒.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

เชื่อของตน จึงเกิดความเชื่อหรือลัทธิต่างๆ เกิดนักบวช นักปรัชญามากมายหลายสาขาเพื่อแสวงหาหนทางหลุดพ้นจากวงเวียนแห่งทุกข์

ศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นเมื่อกว่า ๑,๕๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล นับถึงปัจจุบันศาสนาพราหมณ์มีอายุกว่า ๓,๕๐๐ ปี เป็นหนึ่งในศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลกซึ่งยังมีผู้นับถืออยู่มากในปัจจุบัน แม้จะมีการพัฒนาไปเป็นศาสนาฮินดูและเรียกใหม่ว่า “ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู” หากจะกล่าวโดยรวบรัดที่สุดศาสนาพราหมณ์เกิดจากการผสมผสานคติความเชื่อในเรื่องการบูชาเทพเจ้าทั้งของชาวอารยันและชาวดราวิเดียนเข้าด้วยกัน สำหรับคติความเชื่อของผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ในชมพูทวีปสมัยก่อนพุทธกาลจนถึงสมัยพุทธกาลที่สำคัญซึ่งจะนำเสนอในที่นี้ได้แก่ ความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตและเทพเจ้าบันดาล ความเชื่อเรื่องการบูชาโยนิ ความเชื่อเรื่องการล้างบาปในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเรื่องวรรณะ

๑) ความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตและเทพเจ้าบันดาล ศาสนาพราหมณ์นับถือเทพเจ้าหลายองค์ ที่สำคัญมี ๓ องค์ ได้แก่ พระพรหม พระศิวะหรือพระอิศวร และพระวิษณุหรือพระนารายณ์^{๑๕}

(๑) พระพรหม เป็นเทพเจ้าดั้งเดิมของพราหมณ์ มีความสัมพันธ์กับระบบวรรณะของฮินดูโดยมีความเชื่อว่า พวกรพราหมณ์ถือว่าตนกำเนิดมาจากปากของพระพรหม กษัตริย์จากแขน แพศย์หรือไวยสยะจากขาหรือตะโพก ส่วนศุทราจากเท้าของพระพรหม

(๒) พระศิวะ พวกรพราหมณ์ฮินดูมีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าอีกองค์หนึ่ง คือ พระศิวะ หรือ บางทีก็เรียกว่า พระอิศวร สี่พระวรกายขาว (เพราะชาวฮินดูเห็นเนื้อแถบภูเขาหิมาลัยส่วนมากผิวขาว) แต่ดุดันใช้อำนาจแบบเดียวกับพวกรพราหมณ์หรืออารยัน มีมเหสี คือพระอุมา ซึ่งทรงพระสิริโฉมมาก ทั้งสองพระองค์ประทับ ณ ยอดเขาหิมาลัย เจ้าแม่กาลีที่ดุร้ายก็เป็นปางหนึ่งของพระอุมา

(๓) พระวิษณุ ชาวฮินดูได้มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าอีกองค์หนึ่งคือ พระวิษณุ หรือพระนารายณ์ สี่พระวรกายนิลหรือด (เพราะชาวฮินดูได้ส่วนมากผิวดำ)ประทับ ณ เกษียรสมุทร (ทะเลน้ำนม) บนหลังอนันตนาคราช (ชาวฮินดูได้ยู่ติดทะเล หากินและคั่นเคยทางทะเล) พระนารายณ์หรือพระวิษณุมีลักษณะสุภาพอ่อนโยน เมตตาปรานี (ทำนองเดียวกับชาวฮินดูได้ ชอบเป็นนักรู้มากกว่านักรบ และเป็นเจ้าถิ่นเดิมของฮินดู) ชาวฮินดูมีความเคารพบูชา เชื่อมั่นถือเทพเจ้าทั้ง ๓ องค์นี้เป็นสรณะ มีการสวดอ้อนวอนขอสิ่งที่ตนต้องการ

๒) ความเชื่อเรื่องการบูชาโยนิ สืบเนื่องจากการสวดอ้อนวอนให้พระเจ้าโปรดปรานและบันดาลสิ่งที่ตนปรารถนาให้ได้ มีการประดิษฐ์พิธีกรรมที่เรียกว่า “การพลีกรรม” โดยการบูชาโยนิด้วยชีวิตของสัตว์ เช่น แกะ แพะ ม้า วัว ไก่ เป็นต้น ถ้าเป็นการบูชาโยนิใหญ่ถึงกับใช้ชีวิตเด็กหญิงชายบูชาโยนิก็มี ชาวฮินดูสมัยนั้นได้ฝากชีวิตของตนไว้กับเทพเจ้า สุดแล้วแต่เทพเจ้าจะโปรดปรานพวกที่สนับสนุนลัทธินี้คือ พราหมณ์ปุโรหิต ซึ่งเป็นผู้สอนธรรมแก่พระราชา และพวกโหราจารย์ที่คอยแนะนำทำนายให้ผู้พัวพันพริ้งต่อภัยอันตรายทำการบูชาโยนิด้วยชีวิตสัตว์อยู่เสมอ แล้วพวกตนก็ได้กินเนื้อสัตว์เหล่านั้นด้วย^{๑๖} เมื่อพระพุทธเจ้า พระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนาได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ได้

^{๑๕} ฉลอง พันธจันทร์, *ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: ประสานการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙ - ๔๑.

^{๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๔๙/๑๑๐.

ทรงแสดงธรรมต่อต้านลัทธิความเชื่อถือนี้ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ ทรงสอนให้บุคคลพึ่งตนเอง เว้นชั่วทำดีด้วยตนเอง การทำความดีนั่นเอง คือการสะเดาะเคราะห์ไปในตัว และทรงสอนให้บูชาบุญเสียใหม่ด้วยการช่วยเหลือชีวิตสัตว์ทั้งหลาย แทนการทำลายชีวิตของมัน

๓) ความเชื่อเรื่องการล้างบาปในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ พวกพราหมณ์นิยมเชื่อถือเรื่องการอาบน้ำล้างบาป โดยเชื่อว่าแม่น้ำคงคาโดยเฉพาะที่ท่าเมืองพาราณาสีนั้นศักดิ์สิทธิ์มาก สามารถล้างบาปได้ พวกพราหมณ์จึงพากันลงอาบน้ำล้างบาปอย่างน้อยวันละ ๒ ครั้ง คือ เช้าและเย็น ถือว่า บาปที่ทำตอนกลางวัน ล้างได้ด้วยการอาบน้ำในตอนเย็น ส่วนบาปที่ทำตอนกลางคืนก็ล้างได้ด้วยการลงอาบน้ำในตอนเช้า ที่เชื่อกันว่ากระแสน้ำในแม่น้ำคงคาศักดิ์สิทธิ์นั้น เพราะเชื่อว่าได้ไหลมาจากมวยผมของพระศิวะ ทำน้ำแห่งแม่น้ำคงคาที่เมืองพาราณาสีจึงเป็นบุญสถานของชาวอินเดียทั้งปวงในสมัยนั้น แม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังเชื่อถือกันอยู่ และเชื่อต่อไปอีกว่าใครก็ตามที่ตายและได้เผาที่ท่าแม่น้ำเมืองพาราณาสีแล้วกวาดกระดูก ลงแม่น้ำคงคาก็เป็นอันเชื่อได้ว่าต้องไปสวรรค์แน่นอน พวกเศรษฐีนิยมมาปลูกบ้านทั้งไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เมื่อป่วยหนักคิดว่าจะไม่รอดแล้วพวกญาติก็จะนำมามาที่บ้านริมแม่น้ำ พอตายก็จะได้สะดวกในการเผาที่ริมแม่น้ำและกวาดกระดูกลงแม่น้ำไป^{๑๗}

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์เคยสนทนากับพวกพราหมณ์ผู้ไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพื่อล้างบาปเป็นใจความว่า ถ้าต้องการล้างบาปไม่จำเป็นต้องไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคา ขอให้ชำระกาย วาจา ใจให้บริสุทธิ์ คือเว้นทุจริตทางกาย วาจา ใจ และประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจ นั่นแหละคือการอาบน้ำล้างบาปมีในศาสนาของพระองค์ ถ้าประพฤติดุจในสุจริตแล้ว แม่น้ำดื่ม น้ำอาบ ธรรมดาก็จะกลายเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย อนึ่ง ถ้าน้ำในแม่น้ำคงคาสามารถล้างบาปได้จริงและอำนวยผลให้ผู้ลงไปอาบไปสวรรค์ได้จริงแล้ว พวกกุ้ง หอย ปู ปลา ก็มีโอกาสไปสวรรค์ได้มากกว่ามนุษย์ เพราะอาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้นตลอดเวลา

๔) ความเชื่อเรื่องวรรณะ ระบบวรรณะคือแนวคิดการเหยียดสีผิว (Racism) ที่พวกอารยันใช้ในการปกครองพวกคนพื้นเมืองคือดราวิเดียน เพื่อกีดกันความบริสุทธิ์แห่งเชื้อสายของตนมิให้พวกดราวิเดียนเข้ามามีโอกาสผสมกลมกลืนกับเผ่าพันธุ์ของตนเอง โดยอาศัยความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เป็นเครื่องมือทำให้ระบบวรรณะมีความศักดิ์สิทธิ์เพิ่มขึ้น

๒.๓ ทัศนคติของครูทั้ง ๖

ในบรรดาคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือวรรณคดีหลังพบว่าหากพูดถึงแนวคิดหรือทัศนคติในสมัยพุทธกาลนั้นก็ปรากฏลัทธิครูทั้ง ๖ อยู่เสมอ ทัศนคติคำสอนเหล่านี้ก็มักจะถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นบทตั้งของการเสนอเปรียบเทียบเสมอ ซึ่งหากศึกษาวิจัยจะพบว่าทัศนคติของลัทธิครูทั้ง ๖ นั้นมีชื่อเสียงโด่งดังได้รับการยอมรับนับถือจากคนในสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก ดังปรากฏกล่าวไว้ในสามัญญผลสูตรว่า “

“พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่าชาตศัตถุ เวเทหิบุตร ประทับนั่งอยู่บนปราสาทชั้นบน มีอำมาตย์แวดล้อม ขณะนั้นพระเจ้าอชาตศัตถุ เธอทรงเปล่งอุทานว่า “ราตรีสว่างไสวน่ารื่นรมย์ จดงาม น่าชื่นชมยิ่งนัก เป็นฤกษ์งามยามดี

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๙/๖๘.

วันนี้เราควรเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดหนอ ที่จะทำให้จิตใจของเราเบิกบานเลื่อนใสได้”เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเปล่งอุทานอย่างนี้ ราชอำมาตย์ผู้หนึ่งได้กราบทูลว่า “ขอเดชะ ครูปุณณะกัสสปะ ครูมกขลิโคศล ครูอชิตะเกส กัมพล ครูปุณณะกัจจายนะ ครูสัณชัยเวลัฏฐบุตร ครุณิครณัฏฐบุตร เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะเป็นคณาจารย์ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ คนจำนวนมากยกย่องกันว่าเป็นคนดี มีประสพการณ์มากบวชมานาน มีชีวิตอยู่หลายรัชสมัย ล่วงกาลผ่านวัยมานาน พระองค์โปรดเสด็จเข้าไปหาท่าน เมื่อเสด็จเข้าไปหา พระทัยของพระองค์จะเบิกบานเลื่อนใส”^{๑๘}

เห็นได้ว่า นอกจากจะมีชื่อเสียงโด่งดังได้รับการยอมรับนับถือจากคนในสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมากแล้วยังชี้ให้เห็นถึงวิญญูที่แก่กว่าพระพุทธเจ้าด้วยประการหนึ่ง ดังนั้นในการศึกษาพรรณนาของลัทธิครูทั้งหลายอย่างละเอียดผู้วิจัยจะกล่าวไปตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ พรรคของลัทธิปุณณะ กัสสปะ

ลัทธิครูปุณณะกัสสปะ เกิดขึ้นในยุคสมัยพุทธกาล ประวัติของท่านไม่ค่อยแน่นอนนัก ในสามัญญผลสูตร ได้กล่าวถึงแต่เพียงหลักคำสอนที่พระเจ้าอชาตศัตรูเข้าไปถามถึงสามัญผลที่พึงได้ในศาสนาของลัทธิครูปุณณะกัสสปะ และศาสดาอีกห้าท่าน แต่ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ได้ให้รายละเอียดถึงประวัติของลัทธิครูท่านนี้ว่า

“เดิมท่านเป็นทาสในตระกูลหนึ่งเป็นคนที่คร่ำครวญดังนั้นก็จึงได้ชื่อว่า ปุณณะ แปลว่า นายครบ แต่เพราะเป็นทาสที่นายถือว่าเป็นมงคล (เพราะชื่อ) จึงไม่ค่อยมีใครใช้สอยงานหนักหรือเอาผิดในงานที่ทำไม่เสร็จ ต่อมานายปุณณะได้หลบหนีนายไป แต่ถูกโจรปล้นเอาเสื้อผ้าไป จึงใช้ใบไม้ใบหญ้ามาปกปิดร่างกายแทน พอมนุษย์เห็นเข้าก็ทักท้วงว่า เป็นพระอรหันต์ เป็นนักบวชหมกน้อยแล้วเอาเครื่องสักการะอาหารมาถวาย นายปุณณะเห็นว่า การไม่นุ่งเสื้อผ้าจึงเกิดลาภเช่นนี้ ดังนั้นมาจึงไม่นุ่งผ้าถือการบวชโดยการเปลือยกายตั้งสำนักลัทธิศาสนาของตนขึ้นมา”^{๑๙}

จากแนวคิดที่เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของลัทธิครูปุณณะกัสสปะเช่นนี้ จึงจัดแนวคิดของลัทธิครูปุณณะกัสสปะจัดอยู่ในกลุ่ม อภิริยวาทะ มีแนวคำสอนที่มุ่งเน้นว่า จิตมีสภาพไม่เกาะเกี่ยวกับการกระทำใด ๆ ของกาย การกระทำเองหรือใช้ให้คนอื่นทำ ตัดเองหรือใช้ให้ตัด เปียดเปียนเองหรือใช้ให้เปียดเปียน ทำให้คนอื่นเศร้าหมองเองหรือใช้ให้คนอื่นทำ ทำให้ลาบากเองหรือใช้คนอื่นทำ ตลอดถึง การผิดศีล การฆ่า การขโมย ปล้นจี้ การเป็นชู้ พุดเท็จ เหล่านี้เป็นต้น ทำก็ได้ชื่อว่าทำบาป และตรงกันข้าม ใครที่ทำการบูชา ให้ท่านรักษาศีล และพูดคำสัจจริงเป็นต้น ก็ไม่ได้ชื่อว่าได้ทำบุญ สรุปลแล้ว คนจะทำอะไรไม่ว่าบุญหรือบาป ก็ไม่ได้ชื่อว่าได้ทำบุญทำบาป เพราะสภาวะเหล่านี้เป็นไปตามธรรมชาติ เกิดขึ้นเองไม่มีใครสร้าง หรือทำลายได้ ดังนั้นปรัชญาปุณณะกัสสปะ จึงเป็น

^{๑๘} ที.สี (ไทย) ๙/๑๕๑/๔๘.

^{๑๙} กองวิชาการอภิธรรมมุลนิธิมหาภุมมกุฎราชวิทยาลัย, สุมังคลวิลาสินีแปล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภุมมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๙.

อภิริยทิวฐิ นอกจากนี้ นักวิชาการบางท่าน เช่น ดร.บาร์ว เรียกลักษณะคำสอนของศาสนาปุณณะกัสปะว่าเป็นแบบ Passivity of soul อีกประการหนึ่ง^{๒๐} และจัดอยู่ในกลุ่มของประเภทอิจจสมุปปนิกวาทะด้วยกล่าวคือ เห็นว่าอัตตาและโลกเกิดเองไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เกิดขึ้นลอย ๆ ซึ่งเป็นแนวคำสอนลัทธิในกลุ่มลัทธิ ๖๓ ประเภท ฝ่ายบุพพันตกับปิณะ ในสามัญผลสูตรเราสามารถวิเคราะห์จุดยืนของคำสอนลัทธิครุปุณณะกัสปะตอนที่พระเจ้าอาชาตศัตถ์ ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าถึงการเข้าไปปรึกษาถามถึงสามัญผลที่พึงได้ในการปฏิบัติธรรมในศาสนาของท่านว่าเป็นอย่างไร ซึ่งครุปุณณะกัสปะได้แสดงธรรมถวายนื้อความว่า

เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เปียดเบียนเองใช้ผู้อื่นให้เปียดเบียน ทำให้เขาให้เขารู้จักเอง ใช้ผู้อื่นทำให้เขารู้จัก ทำให้เขาให้ลำบากเองใช้ผู้อื่นทำให้เขาให้ลำบาก ดันรนเอง ทำให้ ดันรน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ตัดที่ต่อปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว ชุมอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภริยาเขาพูดเท็จ ผู้ทำไม่เชื่อว่าทำบาป แม้หาผู้ใดจะใช้จักรซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกนสังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ ให้เป็นลาน เป็นกองมั่งสะอันเดียวกัน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยั้งฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคาให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขาไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การทรมาน อินทรีย์ การสำรวมศีล การกล่าวคำสัตย์ บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา^{๒๑}

จากถ้อยคำของลัทธิครุปุณณะกัสปะต่อพระเจ้าอาชาตศัตถ์ จะพบว่าแนวคำสอนอันเป็นจุดยืนหรือแกนหลักอยู่ที่การปฏิเสธเหตุผล สรรพสิ่งทุกอย่างเป็นไปเองโดยไม่มีเหตุปัจจัยอะไร บุญบาปไม่มีจริง ดังนั้น จึงมีแนวความคิดคล้ายกับปรัชญาสาขชยะคือจิตมีลักษณะเป็นนิชกริยา การทำกรรมจึงเป็นเรื่องของกายหรือประพฤติ (จิต = ปุระชะ, คาย = ประพฤติ แยกกันไม่เกี่ยวข้องกัน) แต่ปรัชญาสาขชยะก็ยังมีความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดซึ่งแตกต่างจากปุณณะกัสปะ ดังนั้น ความคิดของลัทธิครุปุณณะกัสปะจึงมีแนวโน้มไปในทางด้านปรัชญาสารานิยม ส่วนที่กล่าวว่า มีแนวคิดเหมือนกับลัทธิอิจจสมุปปนิกวาทะ ตามทัศนะของท่าน **ปี.เอ็ม บาร์ว** นั้น “มีแนวความคิดที่กำกวมอยู่มาก เพราะแนวคิดแบบอิจจ-สมุปปนิวาทีนั้นเมื่อสรุปแล้วลัทธิความเชื่อนี้จะพบว่า มีความเชื่อว่าอัตตาและโลกเกิดขึ้นโดยบังเอิญไม่มีเหตุปัจจัยใดๆ คล้ายกับนักคิดนักปรัชญาตะวันตกบางกลุ่ม เช่น นักอะตอมนิยมที่เห็นว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของอะตอมโดยบังเอิญ ไม่มีเป้าหมาย ไม่มีโครงสร้าง ไม่มีใครทำให้เกิดดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า”^{๒๒}

๑. เคยเป็นพวกเทวดาชื่อว่า อัสญญิสัตว์และ ย่อมจุติจากชั้นนั้น มีสัญญาจำได้ว่าเคยเป็นอัสญญิสัตว์ ออกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส อาศัยความเพียรที่ตั้งมั่นอาศัยความประกอบเนื่อง ๆ ไม่ประมาท อาศัยมนสิการโดยชอบแล้วบรรลุเจโตสมาธิ อันเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งจิตย่อมตามระลึกถึงความเกิดขึ้นแห่งสัญญาได้ เบื้องหน้าแต่นั้นไประลึกมิได้ เขา

^{๒๐} สนิท ศรีสำแดง, **ปรัชญาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^{๒๑} ที.สี (ไทย) ๙/๑๖๖/๕๓, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๙๗/๑๐๐.

^{๒๒} วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, **ปรัชญาครูทั้ง ๖ ในสมัยพุทธกาล, พิมพ์ครั้งที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

กล่าว อย่างนี้ว่า อตฺตาและโลกเกิดขึ้นลอยๆ ข้อนั้นเพราะข้าพเจ้าเมื่อก่อนไม่ได้มีแล้ว เดียวนี้ข้าพเจ้านั้นมี เพราะมิได้น้อมไปเพื่อความเป็นผู้สงบแล้ว

๒. สมณะ หรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เป็นนิกตริก (นักตรรกศาสตร์) เป็นนักค้นคิด เขากล่าวแสดง ปฏิภาณของตนตามที่ตรึกได้ ตามที่ค้นคิดได้อย่างนี้ว่า อตฺตาและโลกเกิดขึ้นลอยๆ สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง มีทฤษฎีว่าอตฺตาและโลกเกิดขึ้นลอยๆ ย่อมบัญญัติอตฺตาและโลกว่าเกิดขึ้นลอยๆ

ความหมายของแนวคิดแบบอริจสมุปปันนวาท ถ้าหากพิจารณาอย่างผิวเผินมีลักษณะคล้ายๆ “อเหตุกทฤษฎีที่เห็นว่า ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย แท้จริงแตกต่างกัน อริจสมุปปันนวาทเน้นการเกิดของโลกและอตฺตาอันเป็นเรื่องราวอภิปราย ส่วนเหตุกวาทเน้นความประพฤติ คือจริยศาสตร์ว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยแห่งความบริสุทธิ์ หรือความเศร้าหมองของสัตว์ สัตว์บริสุทธิ์หรือเศร้าหมองเอง หลังจากท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏที่เรียกว่าสังสารสฺสuthi หลักฐานที่นำมาอ้างของพวก อเหตุกวาทิน ก็ไม่มีที่มาที่ไป อ้างตำราที่พวกตนคิดค้นขึ้นเอง เช่น อ้างการเสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติ แต่พวกอริจสมุปปันนวาทบางพวกได้เจโตสมาธิ บางพวกเป็นนักตรรกศาสตร์ นักอภิปราย มีความคิดคล้ายๆ นักวิทยาศาสตร์ ที่เห็นว่า สรรพสิ่งในจักรวาลเกิดขึ้นโดยธรรมชาตินั่นเอง

๒.๓.๒ ทรรคชะของลัทธิมัคฺขลิก โคสาล

ลัทธิครูมัคฺขลิกโคสาล เป็นเจ้าของลัทธิที่มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่งที่ปรากฏในสมัญผลสูตร ประวัตินี้เบื้องต้นไม่ชัดเจนนัก พระพุทธโฆษาจารย์ ได้กล่าวถึงประวัติของศาสดาท่านนี้ว่า “เป็นชื่อของศาสดาคนหนึ่ง คำว่า โคสาละ เป็นนามที่ ๒ ของท่าน เพราะเกิดข้างโรงวัว ได้ยินว่าเขาถูกใช้ให้ถือหมอน้ำไปในพื้นที่มีเปือกตมเจ้านายกล่าวส้าทว่า อย่าสิ้นพลาดนะพ่อ เขาหกล้มไปเพราะลื่นเลื้อยจึงวิ่งหนีไปด้วยความกลัวเจ้าของ เจ้าของจึงวิ่งเข้าไปยึดชายผ้าไว้ เขาจึงทิ้งผ้าสาฎกเป็นคนเปลือยไม่มีผ้าเลยหนีไปความที่เหลื่อเล้าเหมือนปุรณะ กัสสปะ”^{๒๓}

หลักฐานข้างต้นเป็นเพียงหลักฐานฝ่ายเถรวาทในระดับบรรพกาลเท่านั้น ส่วน ดร.บาร์ว ได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า ชื่อที่จริงของครูผู้นี้ว่าจะเป็น “มัสกริน (ภาษาปรากฤตของ เซนเปน มังขล ภาษาสันสกฤต) คำว่า มัสกริน แปลว่า ผู้หาลำไย ปราชญ์ปตฺยชี ได้วิจารณ์ว่า ชื่อนี้หมายถึงสำนักปริพพาชกที่ได้ชื่อว่า มัสกริน มิได้หมายถึงหาลำไยจริงๆ แต่หมายถึง การบังคับจิตใจ ไม่ปล่อยให้อริสระจัดเป็นพวกนินยิตวาทะ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานกล่าวถึง ลัทธิครูมัคฺขลิก โคสาละและมหาวิระ แห่งศาสนาเซน เคยใช้ชีวิตร่วมกันเป็นระยะ ๙ ปี แต่ท่านผู้ใดจะเป็นอาจารย์กันนั้น ยังเป็นที่ต้องวินิจฉัยกันต่อไป ดร.นลินักษะทัตต์ กล่าวว่า ครูทั้งสองนี้ต่างเป็นลูกศิษย์ของท่านปวรศวนาถ ปฐมศาสดาของศาสนาเซน ตามหลักฐานของศาสนาเซนซึ่งหลักฐานของศาสนาเซนกล่าวว่า ระยะแรก ๑๒ ปี มหาวิระยังเป็นนักศึกษานั้น มัคฺขลิกโคสาลได้รับการยกย่องเป็นคณาจารย์ก่อนแล้ว ซึ่งกลุ่มนักบวชมัคฺกรินหรือพวกอาชีวนีมีมาก่อนพุทธศาสนา เหตุมัคฺขลิกโคสาลจึงไม่น่าจะใช้สาวกของมหาวิระ แต่มหาวิระเองน่าจะเป็นศิษย์ของมัคฺขลิกโคสาล สันชีวิตก่อนมหาวิระ ๑๖ ปี”^{๒๔}

^{๒๓} กองวิชาการอธิธรรมมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย, **สมัยคลาสิณีแปล เล่ม ๑**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๐.

^{๒๔} ธีรยุทธ์ สุนทรา, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : วารุณการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๗.

จุดยืนของลัทธิครุหมักขลิ โคศาละ ในทางปรัชญาจัดอยู่ในกลุ่มนียัตินิยม ซึ่งมีแนวความคิดว่า ความทุกข์และความสุขของสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่ได้เกิดขึ้นจากสาเหตุใด ๆ สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้อนาถา ไม่อาจจะช่วยเหลือตนเองได้เลย และไม่อาจเข้าถึงความหลุดพ้นด้วยความพยายามของตนเอง เขาจะต้องท่องเที่ยวไปในภพต่างๆ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก็จะพ้นหรือบรรลुได้เอง การท่องเที่ยวไปในภพต่างๆ นั้นประกอบเวลาและรูปแบบของภพ เป็นสิ่งที่กำหนดไว้แล้วเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ชีวิตของสรรพสิ่งทั้งหลายที่ท่องเที่ยวไปในภพนั้นเปรียบเหมือนกลุ่มด้ายที่ขึงวางไปสู่พื้นย้อมคล้ำคลายไปเอง ปลายสุดก็คือสุทธหรือความหลุดพ้น ทุกๆ ภพสัตว์ทั้งหลายจะมีลักษณะบางอย่างเฉพาะตน โดยไม่เกี่ยวกับกรรมในอดีต เช่นเดียวกับไฟย่อมมีความร้อน น้ำแข็งย่อมมีความเย็น

นอกจากนี้ยังพบคำสอนของลัทธิครุหมักขลิ โคศาละที่ได้กำหนดประเภทของสิ่งต่างๆ เพื่อแสดงถึงลักษณะต่างๆ ของสิ่งทั้งปวงว่ามีคุณสมบัติเฉพาะทั้งสิ่งของต่างๆ และชีวิตของสัตว์และมนุษย์ ล้วนขึ้นอยู่กับ สังคติ หรือประเภท และด้วยสังคตินี้เองที่ทำให้สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีความสมบัติพิเศษบางอย่าง มีลักษณะทางกายสปีพันธ์และมีพัฒนาการทางอินทรีย์บางอย่างแตกต่างกันไป ซึ่งบางอย่างอาจไม่เหมือนกัน เช่น คุณสมบัติไฟต้องร้อน คุณสมบัติของน้ำต้องเย็น เป็นต้น การกำหนดแบบนี้ถือเป็นการกำหนดแน่นอนว่าต้องแบบนั้นตลอด ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ด้วยวิธีใดๆ แต่จะถึงที่สุดเองโดยตัวมันเอง

ดร.บารัว ท่านให้มุมมองลัทธิครุหมักขลิโคศาละนั้นแบ่งสัตว์ สิ่งของทั้งปวงออกเป็นสังคติหรือประเภทแบบลดหลั่นกันอย่างไม่จำกัด สิ่งเฉพาะแต่ละอย่างไม่เที่ยง แต่แบบทุกแบบเที่ยง และโดยเฉพาะการแบ่งมนุษย์ออกเป็น ๖ แบบนั้น (ฉฬภิกชาติ) ดูจะเป็นการยกย่องกลุ่มนักบวชตัวเองว่าเป็นผู้มีฐานะกล่าวว่ามีมนุษย์ในกลุ่มอื่น ดร.ชยาติลเลเก มีมติว่าลัทธิคำสอนของครุหมักขลิโคศาล เป็นลัทธิทางเทวนิยม หรือ “อิสรากรรมวาทีน ซึ่งเชื่อว่า พระเจ้าสร้างโลกตามใจของพระองค์และปล่อยให้โลกคล้ำคลายไปเอง เหมือนกลุ่มด้ายที่ขึงวางลงพื้น ชีวิตทั้งหลายพัฒนาไปภายใต้เงื่อนไขต่างๆ จนกว่าจะได้บรรลุความหลุดพ้นขั้นสุด แต่มตินี้ท่านรองศาสตราจารย์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ แย้งมตินี้ว่าไม่น่าจะตรงกันกับมติของมกขลิโคศาลเท่าไรนักเพราะเอาพระเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าตามมติของ ดร.ชยาติลเลเก นั้น ก็ไม่มีเหตุผลอะไรสนับสนุนพอที่จะเชื่อได้ว่า ลัทธิครุหมักขลิโคศาลเชื่อในพระเจ้าหรือเทพอำนาจในการสร้างสรรค์กำหนดให้เป็นไป แต่อาจเป็นเพราะลัทธิครุหมักขลิโคศาลเชื่อว่าสรรพสิ่งเกิดได้อย่างไร หรืออะไรเป็นปฐมเหตุ ของสรรพสิ่งนี้เองทำให้ ดร.ชยาติลเลเก มองว่าลัทธิครุหมักขลิโคศาลน่าจะเป็นลัทธิอยู่ในกลุ่มเทวนิยม ข้างต้น”^{๒๕}

ในทางด้านจริยศาสตร์ ลัทธิครุหมักขลิ โคศาละนั้น ท่านมักขลิไม่ยอมรับความบังเอิญใดๆ ในจักรวาล แต่เชื่อว่ามิถุของธรรมชาติที่แน่นอนตามตัว กฎนั้นไม่มีใครสร้าง ไม่ใช่พระเจ้าแต่มีอยู่เอง แต่มีแบบเป็นไปเองด้วยตัวของมันเอง ซึ่งมีลักษณะเหมือนนักคิดกลุ่มสโตอิกของกรีกซึ่งผู้วิจัยมีทัศนะว่าหากเชื่อว่า ลัทธิครุหมักขลิ โคศาลมีแนวคิดแบบสโตอิกก็จะสอดคล้องกับมติของ ดร.ชยาติลเลเก ทั้งนี้ เนื่องจากจริยศาสตร์ของกลุ่มสโตอิกมีพื้นฐานจากแนวความคิดทางอภิปรัชญา ๒ ประการคือ

^{๒๕} พระมหาสิทธิพิพัฒน์ สิริปัญญา, “การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยาต่ออัญญเดียรธียในสมัยพุทธกาล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๔.

๑. จักรวาลถูกปกครองด้วยเหตุผลตายตัว

๒. ธรรมชาติเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ คือ การคิดอย่างมีเหตุผลที่ตระหนักรู้กฎธรรมชาติ และพร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎเหล่านั้น วิธีดำเนินชีวิตที่ดีในทัศนะของพวงโสโตอิกก็คือ มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ หมายความว่ามนุษย์ควรยอมรับและปฏิบัติตามกฎเหตุผลในธรรมชาติโดยไม่ฝ่าฝืนหรือหลีกเลี่ยงแต่ประการใด จึงมีลักษณะคล้ายกับแนวคิดของลัทธิครุเม็กซลิโคสคาล

เหตุที่ผู้วิจัยได้นำข้อวิจารณ์และมุมมองต่างๆ มาแสดงไว้เพื่อชี้ให้เห็นว่าจุดยืนของทฤษฎีลัทธิของครุเม็กซลิโคสคาลนั้นเองแม้จะคิดหลายๆ ท่านในปัจจุบันก็ยังสับสนเกี่ยวกับทฤษฎีของลัทธิครุเม็กซลิโคสคาล แต่หากวิเคราะห์แบบเป็นกลางผู้วิจัยตั้งสมมติฐานเบื้องต้นว่า บรรดาลัทธิครุทั้ง ๖ นั้น ไม่ใช่แนวคิดธรรมดา เป็นถึงเจ้าลัทธิศาสนาที่มีสาวกมากมายย่อมจะต้องมีคำสอนที่มีหลักการและเหตุผลอยู่ไม่มากก็น้อย มิเช่นนั้นคงไม่สามารถตั้งศาสนาขึ้นมาได้แน่ การที่จะสรุปว่าเป็นคำสอนไร้สาระเลยนั้นคือไม่เป็นธรรมแก่ศาสนาเหล่านั้นแน่นอน

๒.๓.๓ ทฤษฎีของลัทธิอชิตะ เกสกัมพล

ตามประวัติลัทธิครุอชิตะเกสกัมพลนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นใครมาจากไหน แต่ในสมังคลวิลาสินี นั้นมีกล่าวถึงว่า “เป็นนักบวชที่นุ่งห่มผ้าด้วยผมนคน ซึ่งผ้าชนิดนี้พระพุทธศาสนาตรัสว่าเป็นผ้าเลวกว่าผ้าที่ทอแล้วทุกชนิด เพราะฤดูหนาวก็เย็น (ผมนคน) เวลาร้อนก็ร้อนจัด กลิ่นเหม็น นุ่งก็ไม่สบายตัว ซึ่งพระองค์เปรียบเหมือนกับคำสอนของศาสนาแม็กซลิ หากวิเคราะห์ตาม พุทธพจน์ข้างต้น จะเห็นว่าพระองค์ทรงปฏิเสธแนวคำสอนของอชิตะเกสกัมพลด้วย ของศาสนาแม็กซลิโคสคาลด้วย”^{๒๖}

จากการสันนิษฐานหลักฐานที่ปรากฏ บางครั้งน่าจะเป็นกลุ่มนักบวชที่ใช้ผมนของมนุษย์เป็นเครื่องนุ่งของกลุ่มลัทธิของตนเองก็เป็นไป แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวโดยสรุปลัทธิครุอชิตะ เกสกัมพลมีทัศนะเป็นทฤษฎีทางปรัชญาที่เรียกว่า วัตถุนิยมแบบจัด เพราะไม่ยอมรับโลกนี้ โลกหน้าบุญบาปทั้งหมด ดังคำสอนที่ปรากฏในสามัญญผลสูตรว่า^{๒๗}

“ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ผู้เกิดผุดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ ซึ่งกระทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญอันยังเองแล้วสอนผู้อื่น ให้รู้แจ้ง ไม่มีในโลก คนเรานี้ เป็นแต่ประชุมมหาภูตทั้งสี่ เมื่อทำกาลกิริยาธาตุดินไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลมอินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปในอากาศ คนทั้งหลายมีเตี้ยงเป็นที่ ๕ จะห้ามเขาไป ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้ากลายเป็นกระดูกมีสีดำจนสกปรก การเซ่นสรวงมีเถาเป็นที่สุดทานนี้ คนเขลาบัญญัติไว้ คำของคนบางพวก พูดว่า มีผล ล้วนเป็นคำแปลว่า คำเท็จคำเพ้อ เพราะกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิตย่อมขาดสูญ พินาศสิ้น เบื้องหน้าแต่ตายย่อมไม่เกิดดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อหม่อมฉันถามถึงสามัญญผล ที่เห็นประจักษ์ครุอชิตะ เกสกัมพล กลับตอบถึงความขาดสูญ”

^{๒๖} กองวิชาการอภิธรรมมุลนิธิมหาภุมภิวาฬวิทยาลัย, สมังคลวิลาสินีแปล เล่ม ๑, หน้า ๑๘๐.

^{๒๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๑-๑๗๒/๕๖-๕๗.

เห็นได้ว่าลัทธิครูซิเตสเกสกัมพลนั้น เป็นทั้งวัตถุนิยม เป็นนัตถิกทฤษฎี อัจฉกทฤษฎีและอันตคาทฤษฎี แต่หากวิเคราะห์สภาพการณ์ร่วมสมัยนั้นเชิงปรัชญาและสังคมศาสตร์เราก็จะพบว่า การเกิดขึ้นของลัทธิศาสนาวัตถุนิยมนั้นไม่ใช่เกิดขึ้นมาลอยๆ แต่เกิดขึ้นเพราะเห็นความเลวไหลของผู้ปฏิบัติตามแนวคำสอนของลัทธิศาสนาที่เป็นปรปักษ์กันนั้นล้มเหลว จนก่อให้เกิดกระแสความคิดสวนทางกัน เหมือนกับวัตถุนิยมที่ไม่ว่าจะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ตามคำกล่าวอ้างจึงทำให้เกิดวัตถุนิยมใหม่ตรงกันข้ามขึ้นมาแทน มีข้อนำสังเกตประการหนึ่ง คือ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลนั้นการที่สังคมปล่อยให้มีศาสนาวัตถุนิยมเกิดขึ้นได้อย่างอิสระเสรีนั้นแสดงให้เห็นถึงเสรีภาพในทางความคิดอย่างยิ่ง ซึ่งคงจะยากมากในสมัยปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักคำสอนของลัทธิครูซิเตส ธรรมชาติของเกสกัมพลทั้งในเชิงอภิปรัชญาและ จริยศาสตร์ลัทธิของครูซิเตส เกสกัมพล ปฏิเสธชีวิตทั้งชาติก่อนและชาติหน้า ปฏิเสธความดี ความชั่ว นรกสวรรค์ ผลความดีความชั่ว ปฏิเสธปัญญาอันรู้ได้ด้วยญาณและปฏิเสธพลีกรรมของพราหมณ์ว่าไร้ผล ทฤษฎีอาตมอันเป็นหมันเพราะเมื่อมนุษย์ตายทุกคนก็สูญสลายกลายเป็นธาตุ ๔ แนวความคิดดังกล่าวสอดคล้องกับปรัชญาจรวากและวัตถุนิยมหรือสสารนิยมของปรัชญาตะวันตก ส่วนในสามัญผลสูตรบันทึกทัศนะของซิเตส เกสกัมพลไว้เพียงเรื่องวัตถุหรือกายภาพเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องจิตหรือวิญญาณเลย แต่ในคัมภีร์ของศาสนาเซนได้บันทึกไว้ว่า “สูงขึ้นมาจากปลายเท้าต่ำลงไปตั้งแต่ปลายผม ภายในผิวหนังคือสิ่งที่เรียกว่าชีวะหรืออาตมอัน ชีวะทั้งมวลดำรงอยู่ เมื่อสรีระนี้ตายชีวะนั้นหาดำรงอยู่ไม่ ชีวะดำรงอยู่ตราบเท่าที่สรีระดำรงอยู่ ชีวะไม่ดำรงอยู่นานกว่าการแตกดับของสรีระ เมื่อคนชักดาบออกจากฝัก ชูมันขึ้นแล้วกล่าวว่า สหายนี้คือดาบ นี่คือนิ้ว แต่ไม่มีใครสามารถดึงชีวะจากร่างกาย แล้วพูดว่า สหายนี้คือชีวะ นี่คือนิ้ว” ดังนั้น มติเรื่องชีวะของลัทธิครูซิเตสเกสกัมพล จึงสรุปได้ว่า สรีระกับชีวะเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งต่างจากศาสนาพุทธ กัจจายนะ ที่ถือว่าชีวะกับสรีระเป็นของแยกกัน”^{๒๘}

ธรรมชาติทางด้านจริยศาสตร์ลัทธิครูซิเตสเกสกัมพล นั้น พอจะอนุมานสังเคราะห์กับลัทธิจรวาก คือ มีทัศนะว่า “ความสุขและความเพลิดเพลิน คือ จุดหมายปลายทางอันสูงสุดของชีวิต เพราะความเป็นอยู่ของชีวิตมาจากร่างกายหากปราศจากร่างกายก็ไม่สามารถแสวงหาความสุขได้ ดังนั้น ความสุขความเพลิดเพลินจึงไม่มี เราควรถือว่า ร่างกายเป็นสิ่งดีที่สามารถแสวงหาความสุข ความเพลิดเพลินทุกอย่างที่หาได้ในชีวิตนี้ การที่จะแสวงหาความสุขเพลิดเพลินในชีวิตภายนอกทั้งมาไม่ถึงนั้น เป็นความเลวไหลไร้สาระประโยชน์มิได้ และที่สำคัญแนวทางเช่นนี้ก็มีทัศนะสอดคล้องกับปรัชญาเอปิคิวเรียน (Epicurean B.C ๒๐๒-๒๖๗) ของชาวกรีกด้วยที่ถือว่า ความสุขเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ทุกชีวิตต้องการความสุข ซึ่งคำว่า ความสุข ในความหมายเดียวกันกับความสำราญและอาจเป็นไปได้ถึงว่าลัทธิครูศาสนาซิเตส เกสกัมพลจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับของเอปิคิวเรียนข้างต้นได้ แต่อย่างไรก็ตาม มติข้างต้นนี้เป็นเพียงการเทียบเคียงจากหลักฐานในสามัญผลสูตรและแนวคิดของนักวิชาทั้งหลักฐานของศาสนาเซนเท่านั้น”^{๒๙}

^{๒๘} วิจิตร เกิดวิเศษ, ปรัชญาครูทั้ง ๖ ในสมัยพุทธกาล, หน้า ๑๔.

^{๒๙} พระราชวรมณี, ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปรัชญาตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : ศยามการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๑-๒๘๔.

๒.๓.๔ ธรรมชาติของลัทธิปฏุธะ กัจจายณะ

ลัทธิปฏุธะกัจจายณะ เป็นกลุ่มลัทธิที่มีชื่อเสียงระดับต้นๆ ในสมัยพุทธกาลส่วน ประวัติก็ไม่น่าชัดเช่นเดียวกับศาสนาคนอื่นๆ จะแต่ก็คำสอนที่ปรากฏในพระสามัญญผลสูตรท่านพระ พุทธโฆษาจารย์ กล่าวว่า ปฏุธะ กัจจายณะ ไม่ใช่ใช้น้ำเย็น เพราะถือว่ามีชีวิต เข้าจะใช้น้ำร้อนเสมอ เมื่อ ไม่มีน้ำร้อนก็ไม่น้ำชำระ เมื่อขำน้ำหรือทางที่มีน้ำก็ถือว่าเป็นบาปเข้าจะถ่ายถอนโทษบาปด้วยการ ทำสญฺพทราเป็นเครื่องหมาย ดังนั้น จะเห็นว่า ศาสนาของท่านปฏุธะ กัจจายณะ นี้เป็นการบำเพ็ญต ปะค่อนข้างเคร่งครัดมาก ในสามัญญผลสูตร ได้กล่าวถึงคำสอนของศาสดาท่านนี้ว่า สภาวะ ๗ กอง เหล่านี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรมิตไม่มีใครให้นิรมิต เป็นสภาพยั่งยืน ตั้งอยู่มั่น ดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่มั่นดุจเสาระเนียดสภาวะ ๗ กองเหล่านั้น ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เปื่อยเปื่อย กันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้ง สภาวะ ๗ กอง เหล่านั้น ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน เพราะว่าบุคคลจะเอาศาสตราอย่างคมตัด ศีระะกัน ไม่เชื่อว่าใคร ๆ ปลงชีวิตใคร ๆ เป็นแต่ศาสตรา สอดไปตามช่องแห่งสภาวะ ๗ กอง เท่านั้น^{๓๐}

จากคำสอนข้างต้นของลัทธิปฏุธะนี้มีแนวคิดเป็นสัจสรวาท คือถือว่ามนุษย์ ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๗ อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์ และชีวะ องค์ประกอบทั้ง ๗ นี้มี ธรรมชาติเที่ยงนิรันดร์ มีอยู่เอง ไม่มีใครทำลายได้ ในองค์ประกอบทั้ง ๗ นี้ ธาตุในปรัชญาจารย์วากและ ศาสตราอชิตะ เกสกะมพล ยอมรับ ๔ ธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ แต่ศาสตราปฏุธะ ยอมรับเพิ่มขึ้น คือ สุข ทุกข์ และชีวะมติเกี่ยวกับธาตุ ๗ กองของศาสตราปฏุธะ นั้น ถือว่า “ชีวะเป็นองค์ประกอบต่างหากจาก ธาตุ ๔ และมีใช้ผลพลอยได้จากธาตุ ๔ หรือมติของจารย์วากและศาสตราอชิตะเชื่อว่า ส่วนองค์ประกอบ อีก ๒ ส่วนคือ สุข ทุกข์ นั้น น่าจะประกอบที่ทำให้องค์ประกอบทั้ง ๕ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และชีวะ รวมกันหรือแยกกัน แนวคิดเช่นนี้เป็นทัศนะของท่านอาจารย์วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ นอกจากนี้ ท่านยัง เปรียบเทียบว่ามีลักษณะคล้าย ๆ คำสอนของเอมพิโดเคส (Empedocles B.C. ๔๘-๑๐๘) ที่มีแนวคิด ที่ว่า “มีธาตุ ๔ ชนิดเป็นรากเหง้าของสิ่งทั้งมวล ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ธาตุเหล่านี้รวมกันเป็นวัตถุ เมื่อ วัตถุถูกทำลายไปธาตุเหล่านี้ก็จะสลายออกไปเป็นรูปใหม่ต่อไป และคุณภาพของธาตุเหล่านั้นแต่ละ ธาตุจะไม่แปรผันสับสนกัน เช่น ธาตุดินจะไม่สลายเป็นน้ำ เป็นต้น เนื่องจากธาตุเหล่านี้รวมกันแล้ว แยกกัน แล้วรวมกันเข้าใหม่ เราจึงเข้าใจว่ามีความเปลี่ยนแปลง ธาตุต่าง ๆ เหล่านี้อยู่นิ่งไร้ชีวิต มัน รวมกันและแยกกันโดยพลังจากภายนอก ได้แก่ความรักความชัง หรือความกลมกลืนและความขัดกัน ดังนั้น เอมพิโดเคสน่าจะมองเทียบเคียงไปจากแง่ความรักความชังของมนุษย์เป็นพลังทำให้รวมให้ แยกกันนั่นเอง จึงได้สร้างกฎทั่วไปขึ้นมาว่า ธาตุต่าง ๆ รวมกันและแยกกัน”^{๓๑}

นอกจากนี้ ธรรมชาติแนวความคิดของลัทธิปฏุธะยังสอดคล้องกับปรัชญาภควันคีตา และงานประพันธ์เรื่องกามนิต ของเสฐียรโกเศศ-นาคประทีปอีกด้วย “แต่ข้อแตกต่างระหว่างปรัชญา

^{๓๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๙๗/๗๓-๗๔.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๔/๔๓๕.

ภควัทศิตากับศาสตปาปุระคือ ชีวะธาตุนั้นตามหลักของภควัทศิตามาจากพรหมมันหรืออาตมัน แต่มติของศาสตปาปุระเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาเองเป็นอิสระและเป็นอมตะในตัวเอง”^{๓๒}

จะเห็นว่า วรรณกรรมทางอภิปรัชญาของลัทธิครุปุระนั้นเป็นอันตรายต่อระบบศีลธรรมคล้ายๆ กับลัทธิศาสดาอื่นที่กล่าวมาแล้ว การสร้างแนวคำสอนของตนโดยใช้หลักสัสตวาทเป็นบทตั้งแล้วสรุปว่า เป็นอภิกิริยาสาทตามมติของลัทธิครุปุระเป็นสิ่งที่ป็นภัยเป็นการสั่นคลอนระบบศีลธรรมและจริยธรรมต่อการดำเนินชีวิตของโลกมนุษย์อย่างมาก เพราะเมื่อมีทัศนะว่าการฆ่าไม่ใช่การที่แท้จริงเพราะทุกอย่างป็นอิสระต่อกัน การปลงชีวิตใครๆ ป็นแค่ศาสตราสอดไปตามช่องแห่งสภาวะ ๗ กองเท่านั้น

๒.๓.๕ วรรณกรรมของลัทธิศัลยชัย เวลัฏฐบุตร

ประวัติของลัทธิครุสัลยชัย เวลัฏฐบุตรนั้นมีปรากฏจากหลายแห่งนั้นมีไม่แน่นอน ท่านพุทธโฆษาจารย์ กล่าวว่าครุสัลยชัย ป็นชื่อของเขา เขาเป็นบุตรของเวลัฏฐบุตร จึงได้ชื่อว่า “เวลัฏฐบุตร ในคัมภีร์มหาวคค์ ได้พูดถึงเมื่อคราวที่พระสารีบุตรสมัยเป็นอุปติสะปริพพาชกและพระโมคคัลลานะ สมัยเป็นโกลิตะปริพพาชกในสำนักลัทธิครุสัลยชัย แต่ไม่พอใจในธรรมชั้นสูงครุสัลยชัย จึงทำการตกลงลับๆ เพื่อแสวงอมตธรรมจนพบพระอชชีและฟังธรรมจนบรรลุโสดาบันแล้วพาบริวาร ๒๕๐ คนเข้าไปลาสัลยชัย แต่ศาสตาสชัยห้ามไว้ถึงสามครั้งเพื่อให้บริหารลัทธิปริพพาชกของตนเองแต่ทั้งสองก็ไม่ฟังตามพาหุบริวารของตนเองจากสำนักไป จนป็นเหตุให้ครุสัลยชัยเสียใจอาเจียนป็นโลหิตและประวัติส่วนหนึ่งปรากฏในแบบเรียนธัมมปัทฏฐกถา ภาค ๓ ก็มีปรากฏหลักฐานประวัติของศาสตาสัลยชัยเช่นเดียวกันแต่มีการผูกป็นเรื่องราวขยายเพิ่มเติมมากกว่าซึ่งก็น่าจะนำมาจากคัมภีร์มหาวรรค แนวคำสอนของศาสตาท่านนี้กลับปรากฏในพระสูตรที่ป็นสาวกของท่านแทน เช่น สุปิยะปริพพาชก ป็นคณาจารย์ที่ตรงกันข้ามกับพระพุทธเจ้ามีปกตินิสัยติดยินพระพุท พระธรรม พระสงฆ์ ในศิลาจารึกโอศก กล่าวว่าพระเจ้าอโศกได้อุทิศถ้ำแห่งหนึ่งให้ป็นที่อาศัยของพวกที่สืบสายมาจากสำนักสุปิยะปริพพาชก”^{๓๓}

นอกจากนี้ ยังมีผู้กล่าวถึงครุสัลยชัย เวลัฏฐบุตร ว่าเป็นพีโร แห่งอินเดีย และหากจะวิเคราะห์เทียบเคียงวรรณกรรมคำสอนของครุท่านนี้กับมติของพีโรแล้วเราก็จะพบว่า พีโร มีมติว่า สัลยฆานและเหตุผลไม่สามารถให้ความรู้แท้จริงแก่มนุษย์ ท่านอธิบายว่า สัลยฆานหรือประสาทสัมผัสรับรู้เฉพาะปรากฏผิวเผิน โดยไม่อาจหยั่งถึงความจริงเบื้องหลังปรากฏการณ์ ยิ่งไปกว่านั้น ประสาทสัมผัสมักบิดเบือนความจริงของสิ่งเดียวกันจึงปรากฏให้คนรับรู้แตกต่างกันไป เราไม่สามารถตัดสินชี้ชัดขาดลงไปว่า การรับรู้ของใครถูกต้องตามความเป็นจริง แม้แต่เหตุผลก็ไม่ช่วยให้เข้าถึงสารัตถหรือแก่นแท้ของสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าเราจะหาเหตุผลสนับสนุนวรรณกรรมของเราได้ดีเพียงไร คนอื่นก็สามารถหาเหตุผลอื่นที่ดีพอๆ กันมาหักล้างได้ เหตุผลจึงไม่อาจป็นเกณฑ์ตัดสินความจริง เหตุนั้น คนเราจึงไม่มีทางมั่นใจว่า ความรู้ของเราถูกต้องตรงตามความเป็นจริง เมื่อขาดความมั่นใจ เราจึงสงสัยได้ทุกเรื่อง ไพโร

^{๓๒} แสง มนวิทูรและจำนงค์ ทองประเสริฐ, *ภควัทศิตา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพร่วิทยา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๔-๒๘.

^{๓๓} สุนทร ณ รั้งสี, *ปรัชญาอินเดียลัทธิ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๓.

สอนให้คนเรายับยั้งการตัดสินใจว่าอะไรเป็นอะไร แทนที่เราจะพูดว่า “ข้าพเจ้าเห็นของสีขาว” เราควรพูดว่าของนั้นปรากฏเป็นสีขาวสำหรับข้าพเจ้า เพราะเราไม่มีทางทราบสิ่งที่แท้จริงของสิ่งนั้น ในส่วนด้านจริยศาสตร์ ไพรอสอนให้คนเรายับยั้งการตัดสินใจว่าอะไรดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด เพราะเราไม่มีทางพิสูจน์ได้เลย เมื่อเราไม่มีทางตัดสินหรือหยั่งรู้ความแท้จริงในเรื่องนี้ได้ ทางออกที่ดีที่สุดคืองดการตัดสินใจว่าอะไรเป็นอะไรโดยสิ้นเชิง มนุษย์ควรใช้ชีวิตแบบปล่อยวางทุกสิ่ง ไม่มีความต้องการหรือความเห็นใด ๆ ยอมรับสถานการณ์ต่างๆ อย่างสงบ โดยไม่คิดต่อต้านหรือเปลี่ยนแปลงอะไร ชีวิตในอุดมคติได้แก่ ความสงบใจซึ่งจากธรรมชาติทางปรัชญามตินิยมของไพรอข้างต้นนี้สามารถเทียบเคียงกับแนวคำสอนของลัทธิครูสัญญาชัย เวลัญญบุตร ที่ปรากฏในสามัญญผลสูตร ที่ครูสัญญาชัยถวายคำตอบต่อคำถามของพระเจ้าอชาตศัตรู ซึ่งมีถ้อยคำย้อนไปย้อนมาแบบปลาไหลลื่นไปเรื่อยว่า “ครูสัญญาชัย เวลัญญบุตร ว่า ถ้าถามหาพิตรตรัสถามหาสภาพว่า โลกหน้ามีอยู่หรือหากมีความเห็นว่ามี ก็ตอบว่ามี หากเห็นว่อย่างนี้ก็มีใช่ อย่างนั้นก็มีใช่ อย่างอื่นก็มีใช่ ไม่ใช่ก็มีใช่ มีใช่ ไม่ใช่ก็มีใช่ หากถามว่า โลกหน้าไม่มีหรือ หากมีความเห็น ว่าไม่มี ก็ตอบว่าไม่มี หากถามว่า โลกหน้ามีด้วยไม่มีด้วยหรือ มีความเห็นว่ามีด้วยไม่มีด้วย ก็ตอบว่ามีด้วยไม่มีด้วย หากถามว่า โลกหน้ามีก็มีใช่ไม่มีก็มีใช่หรือ หากเห็นว่ามีก็มีใช่ไม่มีก็มีใช่ ก็ตอบว่ามีก็มีใช่ไม่มีก็มีใช่ หากถามว่าสัตว์ผู้เกิดผุดขึ้นมีก็มีใช่ไม่มีก็มีใช่หรือ หากมีความเห็นว่ามีก็มีใช่ไม่มีก็มีใช่ ก็ตอบว่ามีก็มีใช่ไม่มีก็มีใช่หากถามว่า ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วมีอยู่หรือ หากมีความเห็นว่ามี ก็ตอบว่ามี หากถามว่าผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วไม่มีหรือ หากมีความเห็นว่ามี ก็ตอบว่าไม่มี”^{๓๔}

เห็นได้ว่าพระคณาแนวคำสอนของลัทธิครูสัญญาชัย เวลัญญบุตร มีลักษณะเหมือนไม่ค่อยยืนยันคำตอบใดๆ หากมองผิวเผินก็คงไม่แน่ใจในความรู้ของตัวเองหรือท่านมีเหตุผลที่จะไม่ยืนยันตามรูปแบบทางปรัชญามตินิยมทั่วไป นี่เองอาจจะเป็นจุดเด่นในแนวคำสอนของลัทธิครูสัญญาชัย จนสามารถตั้งลัทธิขึ้นมาได้เป็นศาสนาที่มีชื่อเสียงมีสาวกมากมายรวมทั้งมานพของผู้มีชื่ออย่างท่านพระสารีบุตร และท่านพระมหาโมคคัลลานะในอดีตก็เคยเล่าเรียนและยอมรับหลักคำสอนของลัทธินี้มาก่อน ต่อมาภายหลังจึงค่อยไม่พอใจหรือไม่อึดในสังฆะธรรมที่สูงกว่านี้ จึงได้แสวงหาหลักสังฆธรรมจนกระทั่งพบพระอชชีสาวกรุ่นแรกของพระพุทธเจ้าและได้ดวงเห็นธรรมมาบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาในที่สุด

๒.๓.๖ ธรรมชาติของลัทธินิครนถ์ นาฏบุตร

จากหลักฐานประวัติศาสตร์ลัทธิของครุณิครนถ์นาฏบุตรเป็นเจ้าลัทธิคนหนึ่งที่ถือว่าประวัติชัดเจนมากที่สุดในบรรดาลัทธิครูทั้ง ๖ คน และมีหลักฐานที่ยืนยันเป็นเอกฉันท์ว่า นิครนถ์นาฏบุตรที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นเป็นคนเดียวกันกับมหาวิระ ศาสดาของศาสนาเซนที่ยังคงมีอยู่ในอินเดียส่วนลัทธิของคำสอนศาสดาอีก ๕ ท่านยังคงเหลือคำสอนที่แปลกประหลาดปรากฏประปรายในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและศาสนาเซน

ชาติภูมิของพระมหาวิระนั้น “เป็นโอรสของพระเจ้าสิทธารถ ตรีภูลชญาตริกะ อยู่ในกลุ่มพวกลิจฉวีที่ร่วมกันปกครองนครไพสาลี นครหลวงของแคว้นวิเทหะในสมัยนั้น มีพระมารดาพระนามว่า ตฤศลา ประสูติก่อนพุทธกาลได้ ๕๖ ปี ณ กรุงพาคามโกถันครเวสาลี ส่วนประวัติรายละเอียด ๆ

^{๓๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๙๙/๗๖-๗๗.

ของพระองค์มีลักษณะคล้ายๆ เจ้าชายสิทธัตถ์ในพุทธศาสนา เช่น มีพระเมตตา เรียนไตรเพท หรือ แม้แต่การได้ถูกทำนายทายทักว่า ถ้าออกบวชจะเป็นศาสดาเอกในโลก ถ้าครองเรือนจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชและได้มีพิธีชานนามว่า วรรณมานุมาร นอกจากนี้ยังมีคำแปลชื่อท่านแปลออกไป และตีความหมายในลักษณะและรูปแบบต่าง ๆ อีก เช่น ในภาษาบาลีเรียกเพี้ยนเป็นนาฏปุตต ซึ่งพุทธโฆษาจารย์ตีความมหาวิระว่าเป็นบุตรของนักฟ้อนก็มี”^{๓๕}

ส่วนสาเหตุของการออกบวช ตามตำนานของศาสนาเซน กล่าวไว้ว่า “สมัยนั้นชาวนครไพศาลกำลังตื่นตัวในการบำเพ็ญตบะทางศาสนาพราหมณ์กันมาก ด้วยเชื่อว่าผู้ที่ปฏิบัติอย่างแรงกล้า เครื่องครัดจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นพรหม ปรากฏว่าผู้ที่ปฏิบัติอย่างแรงกล้าจนถึงกับชีวิตก็มากแม้พระบิดาและมารดาที่เคร่งครัดในหลักปฏิบัติจนถึงขั้นเสียพระชนม์ในเวลาไล่เลี่ยกัน การสูญเสียนี้ก็เป็นหนึ่งสาเหตุที่ทำให้พระองค์ออกบวช เมื่อท่านออกบวชท่านเคร่งทำนบบำเพ็ญพรตแบบนักบวชทั่ว นั้นคือยึดการขอเป็นเครื่องเลี้ยงชีพโดยท่านได้ศึกษาบวชอยู่ในสำนักปารศวนาถและพระบิดาพระมารดาของท่านก็เป็นสาวกของลัทธิท่านนี้เช่นกัน ท่านถืออหิงสาเป็นของดีเลิศ ความนิ่งเสียได้มีกำลังแรงกว่าคำพูดที่เปล่งออกมา พระองค์ใช้เวลา ๑๒ ปีก็สามารถบรรลุความรู้ขั้นสูงสุดที่เรียกว่า “เกว้ล” เป็นผู้หลุดพ้นกิเลสทั้งปวงเป็นพระอรหันต์ สัพพัญญูและเป็นผู้ชนะโดยสันติ ดั่งเรียกว่า พระชิน ส่วนประวัติเกี่ยวกับการประพุดิตนเป็นคนเปลี่ยยนนั้นมีหลายมิติที่เห็นแตกต่างกัน เช่น บางแห่งกล่าวว่าท่านประพุดิตเปลี่ยยนเป็นวัตร และแยกนิกายตนเองออกจากคณะปาวรศนาถ ชื่อว่า นิกายทิคมพร ส่วนนิกายเดิมของท่านปารศวนาถนั้นชื่อว่า นิกายเศวตตามพร คือนุ่งห่มขาว และนิกายนี้กล่าวว่าท่านมหาวิระประพุดิตเปลี่ยยนเมื่อออกบวชได้ ๑๓ ปี ส่วนมติ ดร.บารัว อ้างว่า ในภคตสูตรของศาสนาเซน กล่าวว่า ท่านประพุดิตเปลี่ยยนหลังจากออกบวชได้ ๒ ปีและในปีนั้นเองที่ท่านได้แยกนิกายออกมาจากท่านปารศวนาถ”^{๓๖}

เรื่องการประพุดิตวัตรเป็นคนเปลี่ยยนนี้อาจจะดูแปลกประหลาดสำหรับผู้ที่ไม่ได้นับถือหรือศึกษาคำสอนหรือจุดประสงค์ ความหมาย ในศาสนาเซนและย่อมตีความหมายแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามสำหรับความเชื่อของนักบวชเซนนิกายทิคมพรแล้วเชื่อว่า ศาสดาวิระประพุดิตวัตรเป็นคนเปลี่ยยน เป็นอนาคาริกและปฏิบัติ มุคปรณิธาน คือ ไม่พูดไม่จากับใคร และเคยร่วมอาศัยศึกษาธรรมะกับลัทธิครุมักขลิ โคศาล เป็นเวลา ๖ ปี ดังนั้นทรรศนะแนวความคิดบางส่วนของท่านจึงมีลักษณะแนวคิดของท่านมักขลิ โคศาลเชื่อมโยงอยู่บ้าง และอาจจะเป็นทรรศนะทางปรัชญาหลักๆ ให้ท่านมหาวิระศึกษาเพิ่มเติมจนบรรลุเกว้ลตามทัศนะของท่านเองก็เป็นได้ ดังนั้น เราจะเห็นกลั่นอายของปรัชญานิยัตินิยมปรากฏในแนวคำสอนของศาสดามหาวิระอยู่เสมอ เนื่องจากท่านมหาวิระเคยศึกษาอยู่ในสำนักของท่านปาวรศนาถและท่านมหาวิระได้ค้นพบแนวทางปฏิรูปและสัจจะที่สูงกว่าลัทธิท่านปาวรศนาถจึงได้แยกตนออกมาแต่เนื่องจากมีแนวความการบำเพ็ญเบื้องต้นเหมือนกันจึงเกิดเป็นนิกาย ๒ นิกายข้างต้น หากถามว่าหลักปฏิบัติอะไรที่เหมือนกันในทั้งสองนิกาย เราก็จะเห็นว่าทั้งสองนิกายของลัทธิที่ใช้หลักบัญญัติ ๔ ประการคือ จตุยามสังวร ดังหลักฐานที่ปรากฏในสามัญญผลสูตรว่า “นิครนถ์ในโลกนี้ เป็นผู้สังวรแล้วด้วยสังวร ๔ ประการ นิครนถ์เป็นผู้สังวรแล้วด้วยสังวร ๔ ประการ เป็น

^{๓๕} กองวิชาการอภิธรรมมุลนิธิมหาภุมวารวิทยาลัย, *สมังควลาลินีแปล เล่ม ๑*, หน้า ๑๘๑.

^{๓๖} วิจิตร เกิดวิเศษ, *ปรัชญาครูทั้ง ๖ ในสมัยพุทธกาล*, หน้า ๓๔.

ไฉน ดูกรมหาบพิตร นครนถ์ในโลกนี้เป็นผู้ห้ามน้ำทั้งปวง ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยน้ำทั้งปวง ๑ เป็นผู้กำจัดด้วยน้ำทั้งปวง ๑ เป็นผู้ประพรมด้วยน้ำทั้งปวง ๑ นิครนถ์เป็นผู้สังวรแล้วด้วยสังวร ๔ ประการ อย่างนี้แลมหาบพิตร เพราะเหตุนี้นิครนถ์เป็นผู้สังสรแล้วด้วย สังวร ๔ ประการอย่างนี้ บัณฑิตจึงเรียกว่า เป็นผู้มิตนถึงที่สุดแล้ว มีตนสำรวมแล้ว มีตนตั้งมั่นแล้ว ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อหม่อมฉัน ถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุณิครนถ์ นาฏบุตร กลับตอบถึงสังวร ๔ ประการ ฉะนี้”^{๓๗}

นี่คือหลักพื้นฐานในการปฏิบัติวัตรของศาสนาเซนทั้งสองนิกาย ถือว่าเป็นวิธีควบคุมตนเอง เหนียวรั้งตนเอง บังคับตนเองไม่ให้หวั่นไหว คือ “การสังวรในเรื่องน้ำ สังวรในบาปอกุศลชำระบาปให้หมดสิ้นไป เรียกว่า “หลักจตุยามสังวร หลักฐานชิ้นหนึ่งที่ถือว่า หลักจตุยามสังวรมีมาก่อนในสมัยท่านปาวรศนาถก็คือในอุตตรายนสูตรที่ยืนยันถึงการถามหาเหตุผลในการแตกแยกนิกายในศาสนาเซนที่นิครนถ์เกสืสาวาท่านปาวรศนาถถามเคาตมะสวกของมหาวิระว่า เมื่อจตุยามสังวรที่ท่านปาวรศนาถ ได้บัญญัติไว้ดีแล้วอะไรเล่าเป็นเหตุแห่งความแตกแยกระหว่างเราเคาตมะตอบว่า ได้แก่ปัญญายอมรับ ความจริงของข้อบัญญัติและการค้นหาความจริง”

พรรสนะคำสอนในศาสนาเซนตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ คือเป็นอเทวนิยม เช่นเดียวกันกับพุทธศาสนา แม้สังคมการเมืองของทั้งสองศาสนาเหมือนกันและเป็นประเภทกิริยวาทเหมือนกันแต่มีข้ออธิบายแตกต่างกัน และที่แปลกพระพุทเจ้าและศาสดามหาวิระไม่พบกันเลยจะมีแต่ก็มีการปะทะคารมของศิษย์สาวกประปราย ส่วนประเด็นที่คำสอนที่เป็นจุดแตกต่างกันทั้งสองศาสนาต้องพิจารณาอย่างละเอียดมิเช่นนั้นอาจมีความเข้าใจผิดพลาดได้ เช่นเรื่องกรรม เรื่องทุกข์ ชีวะ และนิพพานหรือนิรวาณ นั้น ศาสดามหาวิระมีแนวคิดว่า ชีวิตของคนทั้งหลายเป็นทุกข์ เกิดเจ็บตายเป็นทุกข์ และไม่ สมปรารถนาก็เป็นทุกข์ สาเหตุทุกข์คือ มีความปรารถนามากเกินไป เช่น ปรารถนามากในอาหาร ปรารถนามากในทรัพย์สอนเงินทอง และอยากได้ชื่อเสียงจนเกินพอดีความปรารถนานี้เองจึงเป็นต้นเหตุของทุกข์ ส่วนจะแก้ไขทุกข์ได้อย่างไรนั้น ศาสดามหาวิระกล่าวว่าต้องไม่ปรารถนา เมื่อคนทั้งหลายละความปรารถนาเสียได้รับความสุขอันยิ่งใหญ่ได้ คือ นิรวาณหรือนิพพานสำหรับข้อปฏิบัติเพื่อให้ถึงนิพพานได้แก่ รัตนะ ๓ คือ

๑. ความเห็นชอบ (สัมยัคพรรสนะ) ได้แก่ ความเห็นถูกมีศรัทธาถูกว่าศาสดาจารย์ทั้งหลายแม้ท่านเป็นเพียงสามัญชนแต่ท่านก็อาศัยความเพียรอย่างแรงกล้ายิ่งกว่าสามัญชนท่านจึงได้บรรลุหลุดพ้นเป็นผู้ชนะสั่งสอนเราได้

๒. ความรู้ (สัมยัคชญาณ) ได้แก่ รู้หลักที่ศาสดาสั่งสอนไว้แต่เดิม เช่น เรื่องโลกอันมีความวิจิตรพิสดารตามหลักของเซน ความรู้ชอบนี้จะกำจัดวิชาซึ่งทำให้เราเวียนว่ายตายเกิดเสียได้

๓. ความประพฤติชอบ (สัมยัคจาริต) คือ ถือการประพฤติชอบถูกต้องเป็นหลักและถือว่าเป็นหลักใหญ่ เป็นข้อปฏิบัติของศาสนิกชนทั้ง ๒ พวก คือพวกนักพรตและพวกครองเรือน ข้อปฏิบัติของผู้ครองเรือน เรียกว่า “อนุพรต” ๕ อย่างคือ

๓.๑ อหิงสาธรรม การไม่เบียดเบียนตลอดการไม่ทำลายชีวิต

๓.๒ สัตยะธรรม การไม่พูดเท็จ

๓.๓ อัสเตยะธรรม การไม่ลักขโมย

^{๓๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๙๘/๗๔-๗๕.

๓.๔ พรหมจรรย์ธรรม การประพฤติพรหมจรรย์ หมายถึง การไม่ผิดกาม ไม่อยู่ร่วมโสเภณีและไม่ดื่มสุรา

๓.๕ อปริครหะธรรม การไม่ละโลก ไม่อยากได้สิ่งใดๆ

สำหรับนักบวชนิกรณเรียกว่า “มหาพรต” มี ๕ อย่างเหมือนอนุปตขังตันแต่มีความเคร่งครัดมากขึ้นกว่า นอกจากนี้ ความประพฤติชอบยังหมายถึงหลักเมตตา กรุณา ๔ ประการ คือ

๑. มีความกรุณาโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

๒. ยินดีในความได้ดีของคนอื่น

๓. มีความเห็นใจในความทุกข์ยากของผู้อื่น รวมทั้งอยากให้เขาพ้นทุกข์

๔. มีความกรุณาต่อผู้กระทำความผิด ดังคำที่พระมหาวีระกล่าวว่า “สมณะไม่ควรโกรธเคือง แม้เมื่อถูกตีทั้งไม่ควรคิดร้ายด้วยเมื่อรู้ว่าความอดทนเป็นความดีสูงสุดสมณะจึงควรเพ่งธรรม”^{๓๔}

จากหลักการพื้นฐานของคำสอนในศาสนาเซน เราจะพบว่าแนวแกนหลักของคำสอนมีลักษณะใกล้เคียงพุทธศาสนา แต่หากวิเคราะห์ในเชิงปรัชญาในคำสอนเรื่องอื่นเทียบเคียงเราจะพบว่า มีลักษณะแตกต่างกันมาก เช่นเรื่องชีวิตหรือ ชีวะ มหาวีระไม่ได้มองสรรพสิ่งว่ามีมูลเหตุประกอบด้วยอะไร แต่มองว่ามีชีวะมีอยู่เป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ที่ไหนก็มีชีวิต ชีวะมีทุกหนทุกแห่งไม่เพียงในสัตว์เท่านั้น แม้นในพืช ผงธุลี หิน ซึ่งแม้นักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันก็ยอมรับในหลักการนี้ทุกอย่างมีชีวิต เช่น พวกอมีบา เป็นต้น ชีวะเหล่านี้มีประสาทสัมผัสหรือการรับรู้แตกต่างกัน จึงมีวิวัฒนาการต่างกันไปเท่านั้น ดังนั้นชีวะที่อาศัยอยู่ในร่างกายจึงมีภาวะจำกัดทั้งในด้านความรู้และพลังงานต้องอยู่ในทุกข์ จนกว่าจะหลุดพ้นและทุก ๆ ชีวะสามารถบรรลุบรมสุขได้ คุณสมบัติทั้ง ๓ นี้เป็นคุณสมบัติที่แท้จริงของชีวะ แต่กรรมได้เข้ามาบั่นทอนและกำจัดคุณสมบัติที่แท้จริงของชีวะออกไป ดุจอาทิตย์ถูกเมฆบดบัง กรรมหรือพลังงานของตัณหาในชีวะได้ดึงดูดเอาชิ้นของวัตถุเข้ามาใส่ตัวเอง วัตถุแทรกซึมในชีวะดุจดั่งชิ้นของผงธุลีแทรกซึมอยู่ในแสงไฟหรือดวงอาทิตย์ กรรมได้นำชีวะไปผูกพันกับวัตถุ การกำจัดกรรมออกไปให้สิ้นเชิงนั้นชีวะจะต้องกำจัดบ่วงที่ผูกพันตนเองให้หมดสิ้นไป ต่อจากนั้นชีวะจะลุล่วงความสมบูรณ์อันเป็นธรรมชาติแท้จริงของตนเอง นี่คือธรรมชาติทางอภิปรัชญาที่ทำให้เกิดหลักอหิงสธรรมในศาสนาเซนและหลาย ๆ ศาสนาในโลก

ข้อแตกต่างระหว่างหลักคำสอนในเรื่องนี้ของพุทธศาสนาและศาสนาเซน สามารถวิเคราะห์ได้ ๔ ประเด็นด้วยกันคือ ชีวะ กรรม ตัณหา พระเจ้า ซึ่งจะอธิบายในภาพรวมร่วมกันไปในมิติของพุทธศาสนาชีวะในทัศนะมหาวีระก็คือ จิตในพุทธศาสนา แต่จิตในมิติพุทธศาสนาไม่ได้เป็นนิรันดร์คงอยู่ตลอดเหมือนปรัชญาเซน แต่มีเกิดดับอยู่ตลอดเวลาแบบสันตติมีธรรมชาติ ประภัสสรคือจิตมีความพร้อมที่จะรับการฝึกอบรมหรือสั่งสมกรรมต่าง ๆ ได้ซึ่งเป็นภควังจิตอยู่ แต่ถูกอุปกิเลสจรรเข้ามาปรุงแต่งจิตก็ไม่บริสุทธิ์ ส่วนเรื่องกรรมในมิติพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องของเหตุผลที่เป็นปฏิริยาของจิตกับสิ่งแวดล้อมรอบข้างซึ่งแสดงออก ๓ ทาง กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม มโนกรรมเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของหลักจริยธรรมทั้งหลาย กรรมของพุทธเจ้ามีลักษณะเป็นพลังงาน การกระทำความกรรมทุกครั้ง จิตเป็นผู้สั่งสมพลังงานนั้นไว้ดีบ้างชั่วบ้าง และจะส่งผลที่เรียกว่า วิบาก ทำให้เกิดในสุคติบ้างทุคติบ้างตามสมควรแก่กรรมตน มิได้มีลักษณะเหมือนยางเหนียวดึงดูดชิ้นของวัตถุเข้าอยู่ในจิตและ

^{๓๔} อติศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒๕-๔๒๗.

เป็นกรรมที่ถูกกำหนดแน่นอน(กรรมเก่า) แก่ไขไม่ได้อย่างที่มหาวิระกล่าวไว้แต่ประการใด ส่วนในเรื่องตัณหา หรือที่เซนเรียกว่า ความปรารถนาอย่างแรงกล้านั้น พุทธศาสนาถือว่าตัณหาเป็นมูลเหตุให้กระทำความเป็นองค์ประกอบหนึ่งเป็นชีวิตทั่ว ๆ ไปซึ่งเป็นไปตามหลักกฎจลสมุปบาท トラバタイที่อธิบาย ตัณหา อุปาทาน ยังไม่ถูกกำจัดให้หมดสิ้นไป ย่อมต้องรับผลไปเกิดในวัฏสงสารต่อไปไม่มีจบสิ้นซึ่งถือว่าเป็นวงจรชีวิตของมนุษย์ปุถุชน ดังนั้นในมติพุทธศาสนา กิเลส กรรม วิบากหลักไตรวิภังค์จึงเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้เกิดทุกข์ตามมา ดังนั้นหากต้องหลุดพ้นย่อมกำจัดกิเลสตัวจริงไตรวิภังค์แล้วจะพบกับความหลุดพ้นเข้าสู่นิพพานไม่ต้องมาเกิดอีกต่อไป คำสอนเรื่องพระเจ้านั้นทั้งพุทธและเซนต่างก็ปฏิเสธอำนาจเบี่ยงเบนหรือเทพอำนาจอย่างที่ศาสนาพราหมณ์เชื่อ ปฏิเสธพิธีกรรม การสาธยายมนต์เพื่ออ้อนวอนเทพเจ้า และไม่เชื่อว่าการกล่าวนามเทพเจ้าจะทำให้พ้นทุกข์ได้หรือให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา ดังคำที่ศาสดามหาวิระกล่าวว่า “ผู้ปฏิบัติตนเป็นนักพรตไม่ว่าชายหญิง ไม่ควรกล่าวถึงเทพเจ้าแห่งฟ้าฟ้า เทพแห่งพายุ เทพแห่งฝน ไม่ควรอ้อนวอนขอให้ฝนตก ขอให้พืชขึ้นงอกงาม และให้มีชัยชนะในสงคราม ผู้ปฏิบัติต้องรู้ธรรมชาติเหล่านี้ รู้ความจริงของดินฟ้า อากาศ รู้ความจริงของทางเดินของหมู่เมฆ รู้ความจริงของฝน รู้หน้าที่ของธรรมชาติแต่ละอย่างผู้ใดได้เถียงเรื่องการสร้างโลกตลอดถึงคัมภีร์ที่พูดการสร้างโลก ผู้นั้นเป็นคนโง่คัมภีร์นั้นไร้สาระไม่เป็นความจริง การขอความช่วยเหลือจากมิตรสหายเป็นลักษณะของผู้อ่อนแอ ทุกคนต้องสร้างกรรมขึ้นเอง เพราะคนเราจะดีจะชั่วเพราะกรรม ซึ่งคล้ายคำสอนในพุทธศาสนา แตกต่างกันตรงที่มหาวิระสอนว่า อำนาจกรรมในอดีตจะต้องให้ผลแน่นอน ไม่มีทางเปลี่ยนแปลงได้จึงกลายเป็นสัจตทฤษฎี แต่พระพุทธเจ้าถือว่า กรรมปัจจุบันนี้มีอิทธิพลมากกว่ากรรมในอดีต แม้จะมีกรรมเก่าในอดีตแต่ถ้าปัจจุบันทำดีประกอบกุศลอย่างแรงกล้าสามารถหลุดพ้นกรรมเก่าได้ เช่น กรรมของผู้ที่ได้บรรลุมานพยานเหล่านี้ถือว่าเป็นกรรมกุศลที่ไม่มีทางไปสู่ทุกข์ได้เปรียบเหมือนสุนัขล่าเนื้อ กรรมเก่าเปรียบสุนัข ในขณะที่เดียวกันเราเปรียบเหมือนเนื้อที่วิ่งหนีอาการวิ่งคือกรรมใหม่ ถ้าหากมีกรรมใหม่ที่ดียิ่งก็สามารถหนีกรรมเก่าไปได้จนในที่สุดสุนัขที่เปรียบกรรมเก่านั้นก็หมดแรงจะไปในที่สุด”^{๓๙}

ส่วนมติด้านการเข้าถึงความรู้ความจริงหรือญาณวิทยานั้น มหาวิระมีมติว่า “แบบสยาทวาท (แปลว่าบางที = may be) ซึ่งเป็นญาณวิทยาที่เกิดขึ้นเพื่อปฏิเสธอชญาญาณวาท (ไม่มีทางรู้ความจริง) และอมราวาเชปวาท (ไม่มีความจริงที่แน่นอน เป็นไปตามแต่ละบุคคลคำตอบจึงมีหลายอย่าง) ของสัญชัยในทำนองเดียวกันกับวิฆาตวาท (การตอบแบบแยกตอบตามเหตุ - ผล) ของพระพุทธเจ้าก็มีจุดหมายในการอธิบายหลักการเข้าถึงความจริงเชิงญาณวิทยาแนวพุทธเช่นกัน”^{๔๐}

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ ได้ตั้งเปรียบเทียบหลักสยาทวาทะของมหาวิระว่ามีลักษณะเป็น Disjunctive Synthesis คือ เป็นการสังเคราะห์ที่ไม่ประสาทสนธิ เพราะมีทัศนะเป็นสังนิยม ที่ยอมรับว่าความจริงมีหลายแง่ การแก้ปัญหา จึงเป็นการสังเคราะห์ความจริงเข้าด้วยกัน มีลักษณะคล้ายวิชาวิธีของเฮเกล นักจิตนิยมชาวเยอรมัน มีแนวคิดแบบสมบูรณนิยม แต่ของเฮเกลมีลักษณะ

^{๓๙} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๘๗/๔๒.

^{๔๐} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน, **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๙.

เป็น Conjunctive Synthesis คือ เป็นการสังเคราะห์ที่ประสาทสนธิ มีทัศนะเป็นมโนภาพนิยม การแก้ปัญหาของเฮเกล เป็นการสังเคราะห์ที่ประสานสนธิเป็นความจริงอย่างใหม่

หากจะสรุปการตอบหรือการหาเหตุผลของลัทธิมหาวิระนี้มีลักษณะไม่ยืนยันความจริงลงไปทีเดียวเพราะจะมีคำว่าบางที่แฝงอยู่จึงมีผู้สันนิษฐานว่า แนวความคิดของมหาวิระอยู่กึ่งกลางระหว่างลัทธิวิมตินิยมหรืออมราวินิเขปแบบสัจยชัยกับอาชญาณกาวาท คือ ไม่รู้ความจริงไม่มั่นใจในญาณทัศนะของตนว่าจริงหรือไม่จริง จึงมีลักษณะครึ่ง ๆ กลาง ๆ คลุมเครือ บางเรื่องอาจเพื่อทิ้งให้ผู้ที่ศึกษาได้คิดในหลายแง่ซึ่งถือว่าเป็นเทคนิคการสอนอีกแบบหนึ่งที่มีเสน่ห์ของลัทธิมหาวิระก็เป็นได้ มิติคำสอนด้านจริยศาสตร์ของศาสตามหาวิระ ซึ่งเป็นแนวคิดที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญมากกว่าทุกแง่มุมของคำสอนอภิปรัชญาของท่านเท่าที่ปรากฏคำสอนของศาสตามหาวิระเชื่อว่า บุคคลจะบรรลุความสุขสมบูรณ์ได้ด้วยการกำจัดกรรมเก่าและละเว้นไม่สั่งสมกรรมใหม่ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล การกำจัดกรรม กรรมเก่านั้นจะกระทำโดยวิธีบำเพ็ญตบะ ความสุขนั้นบุคคลไม่สามารถเข้าได้ด้วยวิธีง่าย ๆ แต่จะบรรลุด้วยบำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้า ดังพระดำรัสในนิคัณฐสูตรว่า

“ท่านพระโคตม บุคคลมิใช่จะพึงประสบความสุขได้ด้วยความสุขแต่จะพึงประสบความสุขได้ด้วยความทุกข์ ถ้าบุคคลจักประสบความสุขได้ด้วยความสุข พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพแคว้นมคธก็คงจะประสบความสุขเพราะพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพแคว้นมคธจะอยู่เป็นสุขกว่าท่านพระโคตม”^{๔๑}

แต่ว่าพระพุทธเจ้าก็ทรงแย้งว่าใครกันแน่มีความสุข หากวันหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพเจ้าแผ่นดินมคธ จะทรงสามารถไม่ทรงไหวพระกาย ไม่ทรงพระดำรัส ทรงเสวยพระบรมสุขส่วนเดียว อยู่ หรือเพียงคืนหนึ่งวันหนึ่ง ได้หรือ แต่ส่วนเรา(ตถาคต) สามารถไม่ไหวกาย ไม่พูด เสวยความสุขส่วนเดียวอยู่ เพียงคืนหนึ่งวันหนึ่ง สามารถไม่ไหวกาย ไม่พูด เสวยความสุขส่วนเดียวอยู่ ๒ คืน ๒ ถึงตลอดอาทิตย์ท่านจะเข้าใจอย่างไร เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครจะอยู่สบายกว่ากัน พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพเจ้าแผ่นดินมคธหรือเราเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพระโคตมสิ อยู่สบายกว่าพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพเจ้าแผ่นดินมคธ

การพิจารณาเหตุผลเชิงตรรกะของนิครนถ์นั้นคล้าย ๆ แบบเหตุผลนิยม ของตะวันตก คือ เมื่อต้องการกำจัดทุกข์ก็ต้องบำเพ็ญสิ่งที่ เป็นทุกข์จึงจะพ้นทุกข์ (เหตุคือทุกข์ ผลคือต้องการพ้นทุกข์ ต้องจัดการกับเหตุที่เป็นทุกข์ด้วยความทุกข์จึงจะประสบสุขซึ่งเรียกการกระทำนี้ว่าการบำเพ็ญตบะนั้นเอง) จริงอยู่แม้พุทธศาสนาและศาสนาเซนจะเป็นกิริยาว่าที่เหมือนกันกล่าวคือสอนเรื่องกรรมเหมือนกัน แต่อะไรคือข้อแตกต่างระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาเซน ในเทวทหสูตรพระพุทธเจ้าตรัสถามพวกนิครนถ์ว่า

“นิครนถ์ทั้งหลายผู้เจริญ บำปกรรมที่พวกท่านทำแล้วในกาลก่อนมีอยู่ พวกท่านจงสลัดบำปกรรมนั้นด้วยปฏิบัติที่ทำได้ยากอันเผ็ดร้อนนี้ ข้อที่ท่านทั้งหลาย สำรวมกายสำรวมวาจา สำรวมใจ ในกาลบัดนี้นั้นเป็นการไม่กระทำบำปกรรมต่อไป เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดไปเพราะตบะ (การบำเพ็ญเพียรอย่างหนัก) เพราะไม่ทำกรรมใหม่จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจ

^{๔๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๐/๑๘๔.

แห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป
เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”^{๔๒}

นิพนธ์ยืนยันในคำตอบพระองค์ตรัสถามถึงอดีตกรรมของเหล่านิพนธ์ว่าเคยทำอะไรมาก่อนจึงต้องมาทุกข์ทรมานกายเช่นนี้ เพราะความสุข ความทุกข์ตามมุมมองของศาสนาเชนนั้นขึ้นอยู่กับกรรมในอดีตบางส่วนและเจตจำนงของเราบางส่วน แล้วพวกท่านรู้หรือไม่ว่าทุกข์จึงจะหมดหรือทุกข์ที่จะพึงทำให้หมดสิ้นไปจักมีประมาณเท่านี้หรือเมื่อทุกข์หมดไปเท่านี้แล้ว ทุกข์ทั้งปวงจักหมดไป เธอรู้หรือไม่ว่าการละอกุศลธรรม การทำกุศลธรรมให้ถึงพร้อมย่อมมีได้ในปัจจุบัน เหล่านิพนธ์ทูลว่าไม่รู้ทุกคำถาม ต่อจากนั้น พระองค์ตรัสถามว่า แล้วด้วยความเพียรพยายามจะสามารถเปลี่ยนกรรมที่จะให้ผลในปัจจุบันหรือให้ผลในชาติหน้าหรือให้ผลเป็นทุกข์กลายเป็นตรงกันข้ามได้หรือไม่ พวกนิพนธ์ตอบว่าไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ความเพียรพยายามของพวกท่านก็ไร้ผล ท้ายพระสูตรนี้ยังได้สรุปหรือข้อวิจารณ์แนวคำสอนของศาสนาเชนสรุป ๑๐ ข้อนี้ว่า

๑. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะกรรมที่ตนทำไว้ในก่อน พวกนิพนธ์ต้องเป็นผู้ทำกรรมชั่วไว้ก่อนแน่ ในบัดนี้ พวกเขายังได้เสวยเวทนามันเป็นทุกข์ กล่าวเจ็บแสบเห็นปานนี้

๒. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุที่อิศวรเนรมิตให้พวกนิพนธ์ต้องเป็นผู้ถูกอิศวร ชื่นเลวเนรมิตมาแน่ ในบัดนี้ พวกเขายังได้เสวยเวทนามันเป็นทุกข์กล่าวเจ็บแสบ เห็นปานนี้

๓. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุที่มีความบังเอิญ พวกนิพนธ์ต้องเป็นผู้มีความบังเอิญชั่วแน่ ในบัดนี้ พวกเขายังได้เสวยเวทนามันเป็นทุกข์กล่าวเจ็บแสบเห็นปานนี้

๔. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งอภิชาติ พวกนิพนธ์ต้องเป็นผู้มีอภิชาติเลวแน่ ในบัดนี้ พวกเขายังได้เสวยเวทนามันเป็นทุกข์กล่าวเจ็บแสบเห็นปานนี้

๕. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน พวกนิพนธ์ต้องเป็นผู้มีความพยายามในปัจจุบันเลวแน่ ในบัดนี้ พวกเขายังได้เสวยเวทนามันเป็นทุกข์กล่าวเจ็บแสบเห็นปานนี้

๖. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งกรรมที่ตนทำไว้ในก่อน พวกนิพนธ์ต้องนำตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ใช่เสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งกรรมที่ตนทำไว้ในก่อน พวกนิพนธ์ก็ต้องนำตำหนิ

๗. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุที่อิศวรเนรมิตให้ พวกนิพนธ์ต้องนำตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ใช่เสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุที่มีอิศวรเนรมิตให้ พวกนิพนธ์ก็ต้องนำตำหนิ

๘. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งอภิชาติ พวกนิพนธ์ต้องนำตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ใช่เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความบังเอิญ พวกนิพนธ์ก็ต้องนำตำหนิ

๙. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งอภิชาติ พวกนิพนธ์ต้องนำตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ใช่เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ พวกนิพนธ์ก็ต้องนำตำหนิ

๑๐. ถ้าหมู่สัตว์ยอมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน พวกนิพนธ์ต้องนำตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ใช่เสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน พวกนิพนธ์ก็ต้องนำตำหนิ

^{๔๒} ม.มู (ไทย) ๑๒/๑๗๙/๑๘๓.

จากเหตุผล ๑๐ ประการข้างต้นซึ่งเป็นเหตุผลของพวกนิครนถ์ทำให้เห็นว่า ผู้มีวาทีมีความเชื่อแบบกริยาวาทีเช่นนี้พระพุทธรองค์จึงทรงเปรียบเทียบให้เห็นว่า เป็นกริยาวาทีที่ไร้ผลของการประกอบความเพียรพยายามฐานะนำ “ตำหนิ ไร้ผล ไม่เป็นเพื่อประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติอย่างแท้จริง นอกจากนี้ในนิคัมมฐอุโปสธ ยังได้กล่าวถึงการไม่เบียดเบียนสัตว์ (หลักอวิหิงสา) ของสาวกในศาสนา เช่นรวมทั้งแนวการประพฤติตามลัทธินิยมของศาสนาตนว่ามีสมณิกายหนึ่ง มีนามว่านิครนถ์ นิครนถ์เหล่านั้นชักชวนสาวกอย่างนี้ว่า มาเถอะ พ่อคุณ ท่านจงวางทณทะ ในหมู่สัตว์ที่อยู่ทางทิศบูรพา ในที่เล็ร่อยโยชนิไป จงวางทณทะในหมู่ สัตว์ที่อยู่ทางทิศอุดรในที่เล็ร่อยโยชนิไป จงวางทณทะในหมู่สัตว์ที่อยู่ทางทิศทักษิณในที่เล็ร่อยโยชนิไป ไม่ชักชวนเพื่อเ็นดูกรุณาสัตว์บางเหล่าด้วยประการฉะนี้

ในทรรศนะข้อแตกต่างเรื่องกรรมของศาสนาเซนและพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งที่ควรนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นลักษณะความต่างกันของหลักคำสอนโดยเฉพาะเรื่องโทษที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา ใจ การกระทำอย่างไหนมีโทษมากกว่าซึ่งในหลักคำสอนของพุทธศาสนานั้นทวารทั้ง ๓ นี้เป็นประตูในการกระทำของมนุษย์ซึ่งก็สอดคล้องกันศาสนาเซนคือถือว่า การกระทำของมนุษย์อาศัยประตูหรือกิริยาทางกาย วาจา และใจ ศาสนาเซนเรียกว่า กายทณทวิจิทณท และมนทณท แต่ข้อแตกต่างนั้นเซนถือว่ากายทณทมีโทษมากกว่า ดังคำสาวกของเตียรถีย์ท่านหนึ่งซึ่งที่ขมตปัสสนิครนถ์ได้ถามปัญหาต่อพระพุทเจ้าในอุปาสิวาทสูตรปรากฏหลักฐานคำสอนลัทธิเซนโดยถือว่า

“ตปัสสิ บรรดาทณทะทั้ง ๓ ประการนี้ที่จำแนกแยกเป็นอย่างนี้ คือ

(๑) กายทณทะ (๒) วจิทณทะ (๓) มนทณทะ นิครนถ์ นาฏบุตรบัญญัติทณทะ ไหนว่ามีโทษมากกว่ากัน ในการทำกรรมชั่ว ในการประพฤติกกรรมชั่ว” ท่านพระโคตม บรรดาทณทะทั้ง ๓ ประการ ที่จำแนกแยกเป็นอย่างนี้ นิครนถ์ นาฏบุตรบัญญัติกายทณทะว่ามีโทษมากกว่ากัน ในการทำกรรมชั่ว ในการ ประพฤติกรรมชั่ว มิใช่วจิทณทะ หรือมนทณทะ”^{๔๓}

ประเด็นวิเคราะห์เพิ่มเติมแนวคำสอนของบรมศาสดาหรือลัทธิครุทั้ง ๖ ในสมัยพุทธกาล นั้น เป็นกระแสคำสอนที่มีอิทธิพลต่อคนอินเดียในสมัยนั้นมากนอกจากนี้ยังไม่รวมลัทธิเล็กๆ น้อยๆ ที่ยังเป็นกลุ่มลัทธิปฏิบัติของคนอินเดียเช่น ลัทธิบูชาไฟของกลุ่มชุกิล ลัทธิโยคะหรือแม้แต่การถือศีลบำเพ็ญพรตของเหล่าฤชีต่างๆ ที่แสวงหาโมกษะตามทฤษฎีของตนอีกมากมาย ส่วนลัทธิศาสนาของพราหมณ์ที่ถือว่าเป็นศาสนาเก่าและโบราณของคนอินเดียที่ยึดมั่นในพระพรหมผู้สร้างสรรพสิ่งนั้น แม้มีรูปแบบของศาสนาพราหมณ์เชิงปรัชญาไม่ค่อยชัดเจนนักคงเป็นเพียงหลักปฏิบัติในรูปแบบประเพณีสืบทอดกันมากกว่า แต่ปรัชญาพราหมณ์ อินดูน่าจะมีการผสมผสานกลายมาเป็นปรัชญาอุปนิษัตในยุคลหลังพุทธกาลหรือได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาและลัทธิเซน เป็นกลไกขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปหลักการให้มีความชัดเจนขึ้นดังปรากฏในปัจจุบัน เพราะโดยพื้นฐานดั้งเดิมจุดเริ่มต้นหรือมูลกระณะของศาสนาพราหมณ์วิวัฒนาการมาจากศาสนาประเภทเทวนิยมเชื่อพลังอำนาจที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ของธรรมชาติจนกระทั่งฝากความหวังการอ้อนวอน ฝากชีวิตให้กับเทพเจ้า ดังนั้นศาสนาพราหมณ์จึงมีเทพเจ้ามากมายถึงแม้ในระยะหลังๆ จะเป็นความเชื่อแบบ

^{๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๖/ ๕๔.

เอกเทวนิยมและที่สุดกัพัฒนามาเป็นหลักสัจจิตันนะในรูปแบบของปรัชญาอุปนิษัตที่เชื่อถือพระเจ้าที่ไม่มีตัวตนก็ตาม

แต่โดยพื้นฐานแล้วย่อมแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงจากพุทธศาสนาที่มีมูลกระณะจากอนัตตาของสรรพสิ่ง การปฏิเสธความคงอยู่ของสังขารหรือแม้แต่เทพอำนาจนอกเหนือความเพียรพยายามของมนุษย์โดยมีการกำจัดทุกข์เป็นเหตุตั้งและมีการสิ้นทุกข์ เป็นปลายทาง ดังนั้น หากพิจารณาแค่มูลกระณะของจุดเริ่มต้นทั้งสองศาสนาแล้วย่อมมีความแตกต่างโดยสิ้นเชิง ถึงแม้ระยะหลังๆ ปรัชญาฮินดู หรือที่เรียกว่าปรัชญาอุปนิษัตนี้จะมีลักษณะใกล้เคียงและคล้ายคลึง ซึ่งแม้แต่ท่านราชกฤษณ์ ซึ่งเป็นปราชญ์และผู้ปกครองที่ชาวอินเดียนับถือมากที่สุดคนหนึ่งก็ยังคงกล่าวว่า พุทธศาสนาเป็นกิ่งก้านที่แยกออกไปจากศาสนาเก่าแก่ของฮินดู อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่แยกออกไปจากศาสนาฮินดู แม้แต่นักศาสนาของอินเดียนคนอื่นก็กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเป็นเพียงนักปฏิรูปศาสนาฮินดูที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง พระองค์ไม่ได้ประกาศว่าพระองค์ได้ก่อตั้งศาสนาขึ้นมาใหม่ ทั้งมิได้ทรงปฏิเสธศาสนาฮินดูตลอดจนวัตรปฏิบัติและความเชื่อในศาสนาฮินดู

พระองค์ได้ตรัสถึงคัมภีร์พระเวทและฤาษีมนูฮินดูในคำเทศนาของพระองค์ด้วยความคารวะ พระองค์ทรงแนะนำหลักคำสอนหลายประการในศาสนาฮินดูมาใช้ในศาสนาของพระองค์ เช่น กฎแห่งกรรม การเวียนว่ายตายเกิด ตลอดจนทฤษฎีเกี่ยวกับจักรวาล คำสอนหลายประการของพระพุทธเจ้าได้มาจากคำสอนในคัมภีร์อุปนิษัต^{๔๔} จากทรรณะของนักการศาสนาของชาวฮินดูข้างต้นจะเห็นว่า ท่านเหล่านั้นไม่ได้เห็นความแตกต่างของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูมากเท่าไรนัก อาจจะเป็นเพราะการยึดมั่นในความเป็นอัตตาหรือความภูมิใจในชนชาติและศาสนาของฮินดูจนเกินไป หรืออาจจะเป็นเพราะความเข้าใจในการแบ่งแยกจัดยุคสมัยที่คลาดเคลื่อนของระบบปรัชญาฮินเดียของนักวิชาการเองก็เป็นได้ เพราะหากถือว่าอุปนิษัตเกิดก่อนพุทธศาสนาก็เป็นไปได้ที่พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ปฏิรูปศาสนาเก่าแก่ชาวพุทธจะทนรับได้หรือไม่หากเป็นเช่นนั้น เพราะนั่นเท่ากับยอมรับว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสรู้ในสิ่งใหม่ แต่หากถือว่าพุทธศาสนาเกิดก่อนปรัชญาอุปนิษัตก็เท่ากับว่า อุปนิษัตนั้นเองที่พยายามกลืนแนวคำสอนจากพุทธศาสนา มตินี้ยังคงเป็นข้อสมมติฐานที่รอการพิสูจน์ของนักวิชาการต่อไป แต่ถึงอย่างไรในมิติผู้วิจัยเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาแม้จะมีลักษณะที่คล้ายกันแต่คงไม่ใช่สิ่งเดียวกันแน่ ดังที่ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานจากมูลกระณะ ของการเกิดขึ้นของศาสนาทั้งสองข้างต้นนั้นแล้วไม่สามารถลงรอยกันได้ทั้งในด้านมรรค และเป้าหมายสูงสุดของทั้งสองศาสนา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงไม่ประสงค์จะนำมาแสดงอีก เพราะถือว่าปรัชญาอุปนิษัตในยุคปัจจุบันนี้เป็นการปฏิรูปเอาแนวคำสอนของหลายๆ ลัทธิศาสนาของอินเดียมารวมกันจนยากแก่การแยกแยะให้ชัดเจนเปรียบเหมือนการกลืนจุดเด่นของลัทธิคำสอนอื่นๆ มาเป็นปรุงแต่งขึ้นใหม่ แม้ว่านักการศาสนาหลายท่านของอินเดียนจะมีความเห็นว่าพุทธศาสนากับศาสนาฮินดูไม่ได้แตกต่างกันเชิงวิวัฒนาการดังกล่าวก็ตาม

การศึกษาทรรณะลัทธิของครูทั้ง ๖ ทำให้ทราบว่า ลัทธิครูทั้ง ๖ เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลในสมัยพุทธกาลปรากฏในวรรณกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกทำให้เข้าใจทรรณะของ

^{๔๔} สุมาลี มหณรงค์ชัย, ฮินดู - พุทธ จุดยืนที่แตกต่างกัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๖), หน้า ๔๑- ๔๒.

แต่ลัทธิได้ชัดเจนว่า ลัทธิครูทั้ง ๖ นี้ ต่างมีทรรศนะ หลักคำสอน แนวคิด ในการอธิบายโลกและชีวิตมนุษย์แตกต่างกันออกไปตามทรรศนะหรือความเชื่อของลัทธิแต่ละลัทธิ จากการศึกษา ทรรศนะ แนวคิด หรือหลักคำสอนของลัทธิครูทั้ง ๖ ทำให้เห็นทรรศนะ แนวคิด ความเชื่อ แต่ละลัทธิที่แตกต่างกัน คือ ลัทธิครูปุณณกัสสป มีทรรศนะหรือมองว่า บุญไม่มี บาปไม่มี ความดีไม่มี ความชั่วไม่มี

เป็นลัทธิที่ปฏิเสธกฎเกณฑ์ของศีลธรรมซึ่งเป็นมาตรฐานกลางของสังคมมนุษย์โดยสิ้นเชิง ลัทธิครูมักขลิโคสาล มีทรรศนะหรือมองว่า กรรมที่บุคคลทำไว้แล้วในอดีต ไม่มีผลไปถึงในอนาคตนั่นคือ ไม่มีเหตุ หรือไม่มีปัจจัย ลัทธิครูอชิตเกสกัมพล มีทรรศนะโดยมองว่า บุญและบาปไม่มี การทำบาปไม่มีผล การทำบุญ ทำทานก็ไม่มีผล ลัทธิครูปุกุทธกัจจายนะ มีทรรศนะว่า อนุและจิตเป็นของเที่ยงแท้ ลัทธิครูนิครนถนฏบุตร มีทรรศนะโดยมองว่า ความจริงมีหลายเงื่อนไขหลายแง่ และลัทธิครูที่ ๖ คือ ลัทธิครูสัณชัย เวลัญฐบุตร มีทรรศนะว่า ไม่มีความแน่นอน มีความซัดส่าย และความลั่นไหลได้ตลอด พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาร่วมสมัยกับลัทธิครูทั้ง ๖ ทรงมีพุทธวินิจัยต่อทรรศนะของลัทธิครูทั้ง ๖ ผ่านหลักคำสอนของพระองค์ตลอดสายของชุดคำสอน โดยพระองค์ทรงมีทรรศนะ ความเชื่อ แนวคิดแตกต่างไปจากลัทธิครูทั้ง ๖ จนทำให้เห็นภาพแห่งการมองต่างด้านหลักคำสอนซึ่งมีความเปลี่ยนไปจากทรรศนะของลัทธิครูทั้ง ๖ ผ่านกิจกรรมการสนทนาปัญหาธรรมด้วยการถกปัญหาเกี่ยวกับหลักคำสอน เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างพระพุทธเจ้ากับลัทธิครูทั้ง ๖ การถกปัญหาแต่ละครั้งยังสะท้อนให้เห็นภาพของการมองต่างที่เรียกกันว่า “ทรรศนะ” ระหว่างพระพุทธเจ้ากับลัทธิครูทั้ง ๖ ได้อย่างชัดเจน จนทำให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีความเป็นสมเหตุสมผลมีความน่าเชื่อถือกลายเป็นที่ศาสนาได้รับการยอมรับทั่วไปในที่สุด